لونګین

لیکوال

باز محمد عابد

Download from:aghalibrary.cm

د عابد کلتوري او هنري راپورونه

د فعــال اديــب بازمحمــد عابــد د هنــري راپورونــو ټولګــه مــې تــر لوســتو وروســته بيــا راخســتې، غــوارم لــه هغــو ډېــرو خبــرو ځــو لــه تاســې ســره شــريکې کــړم چــې مالــه دې ټــولګې اخســتي. لــومړی راپــوريــې دی "پېښــور پــه سندروکې".

دا زمــا لپــاره يــو احساســاتي ســرليک دی، ځکــه چــې زمــا د ژونــد ښــه او ډېــره برخــه لــه دغــې ســيمې ســره تړلــې پــاتې شــوې ده. خــو زه بايــد درتــه د عابــد پــر پنځــونــو خبــرې وکړم، بيا به پېښور ته ځو.

دا راپورونــه پــه آره مانــا هنــري دي، مــوږ پــه رســنېو کــې يــو شــمېر داســې خلــک وينــو چــې هنرمنــدان نــه دي خــو د هنــر پــه اړه راپورونــه چمتــو کــوي، دا راپورونــه پــه لويــه ولکــه کــې هنــري دي، خــو پــه ځــانګړې مانــا هنــري نــه بلکــې ژورناليســتيک دي، ځکــه چــې هــر خبريــال يــې جــوړولای

شي، خو که هنرمند د رسنيو لپاره هنري راپورونه وليکي هغه په دواړو ماناو کې هنري راپورونه دي.

د عابد صيب د پيل په راپور کې د يوې سندرې سره تړلې برخه لولو:

«کله چې کومه کليوالــه مئينــه لــه خپل مئين نه د سينګار لپاره غوښتنه کوي، که خپله چوپه هم وي نو د کشور سلطان په خوله ګويانه شي، دا چې هغه د کشور سلطان په خوله ګويانه شي» د تغزل لوړ پوړ دی، پسرلي صاحب راته يو وخت ويلي و چې څوک ښه غزل ليکي هغه هر څه ښه ليکلای شي، او لا چې ښه کيسه هم وليکي بيا خو خبره بيخي جوړه ده، ځکه چې په انګريزۍ کې راپور او کيسې دواړو ته Story وايي.

د عابد تر مخکې تيرې شوې جملې وروسته نو بيا د هنر يوه تللې بلبله د پېښور د ګلو دا سندره بولي:

که په همزولو کې مې ګورې
فرهت په تبۍ تور د باجوړ ګلونه
وئ ميده ميده لکه د زرکې تګ کومه
کميس تور ماته راوړه
تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه
لاړشه پېښور ته کميس تور ماته راوړه

تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه.

باز لیکي:

«او کله چې د پېښور دا ښکلا بدرنګو ونه شوه زغملی نو یو ځل بیا فضل سبحان عابد راپورته شو او د لر بر پښتنو د زړه ناره یې د حشمت سحر له خولې وایسته:»

په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
لا د کابل پرهر ورغلی نه دی
دلته لا بل د وینو جام ډکوې
هغه ډک جام دې لا ګوتلی نه دی
په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
وه په پېښور کې پرهر مه جوړوئ

عابد صیب د ګڼو کلتوري ارزښتونو په اړه راپورونه چمتو کړي دي، د ببلګې په ډول، د رنجو کلتوري ارزښت، شین خال، د چیندرو لوبه، پېزوان، ډولۍ، افغاني ګنډ کمیس او نور.

تر دې چې عابد صیب پر مازیګر هم یو زړه راښکونکی هنري راپور لیکلی. دا ماته ډېر په زړه پورې و، له مازیګر سره ډېر زرین هنري کړه وړه تړلي دي، خو حېرانونکې ده پر دې اړه مې راپور نه وو

اوربدلی. مازیګر که له یوه پلوه مذهبي ارزښت لري، له بلې خوا ښکلایز ارزښت یې هم سترګې بریښوي، په قرآن کې الله تعالی وایي (والعصر) تفسیرونکي له عصر نه مازیګر یا زمانه مانا اخلي نو چې خدای پرې سوګند کوي اسماني ارزښت به یې څوک وتلي؟

همدا راز ویل کیږي چې د مازیګر پر مهال د ځمکې پرښتې بلل کیږي او لمونځ یې هم د نورو لمونځونو ساتونکی بلل شوی دی. ښایي همدا یې لاملونه وي چې پښتانه وایي:

مازیګری دی ښېرې مه کړه
ته به د ناز ښېرې کوې رښتیا به شینه

خو دا یو اړخ و. مازیګر ګودر ته د تللو وخت دی. هغه مهال چې شفق نړۍ ته زرین رنګ ورکړي ډله ډله نجونې ګودر ته ځي، او دا چې د پښتنو ټولنه یوه تړلې ټولنه ده نو دا وخت د دیدنونو وخت دی.

مازیګر ښه دی دیدن کیږي
ورکه غرمه شه لیلی کور کوي خوبونه

مازیګر د وختونو زرین تاج دی چې وړانګې یې په سندرو، انځورونو، او خیالونو خپرې دي او د عابد صیب هنر پیژندونکی ذوق د ستاینې دې چې دا

ارزښت يې هم ارزولی دی.

دا ټول زمونږ کلتوري ارزښتونه او ورسره تړلي توکي دي. د دې خوندي کول خورا ډېر ارزښت لري. ځکه چې له دغو ارزښتونو او توکيو يو شمير اوس شته او يو شمېر يې نه. د عابد صيب په څير د هر باشعوره انسان دنده جوړېږي چې ګټور مړه بيا راژوندي کوي او ژوندي يې پر مخ بوځي.

عابد صيب دا مسيحايي په ښه توګه کړې ده. خو يوه خبره بله هم کول غواړم او هغه دا که دا توکي او ارزښتونه د ژوند له ډګره وځي، دا به شوني وي.

خو د شعر او ادب په ډګر کې به تل ژوندي وي، ځکه مونږ دا دودونه او پسولونه له زرګونو کلونو راهيسي کارولي، زمونږ د وينې برخه ګرځېدلې او په لاشعور کې يې ځای موندلی. او چې دا سې ده نو راروان نسلونه به هم دا هرڅۀ پيژني او د لا ډېر پيژند ګلوئ لپاره به د عابد صيب کتاب ته مخه کوي. دا چې زه خبريال يم نو د عابد صاحب د تدارک يوه بله خبره هم بايد وکړم او هغه دا چې دغه پسول شوي توکي، تر ډيره په ښځو پورې اړوند دي. ليکنی خبريالي اسانه ده خو په غړيزه خبريالۍ کې غړونو ته بنستيزه اړتيا وي. د عابد صيب

ستايل په کار دي، چې دې ټولو ته يې د ښځو غږونه پيدا کړي دي، چې دې چارې د عابد صيب کارته ځيرنيز ارزښت ورکړی دی.

د عابد صيب پر کتاب، کتاب ليکل کيد ای شي خو زه به ډېر ستاسي لوستونکو او کتاب ترمنځ ديوال نه جوړېږم. زما د عابد صيب کتاب ډير خوښ شو خو يوه خبره که د نظر ماتي لپاره وکړم، ای کاش د دغو دودونو، پسولونو او ارزښتونو د مخينې او تاريخ په اړه هم څو جملې وای.

خير دا روانې چارې دي عابد صيب چې همدومره وکړي ډيره ده ګوندې سبا څوک د دغو ارزښتونو په مخينې پسې هم پيځې پورته کړي او متې به وهي.

په مينه او درناښت

مصطفی سالک

د کلتوري ایمپیریالیزم پر وړاندې مبارزه

کلتور دوه اړخه لري. یو یې مادي هغه دی او بل غیر مادي. په مادي اړخ کې یې له کور، ګاونډ، ښوونځي، جومات، درمسال، دفتر، کلي، ښاره واخله تر موټر، الوتکې، کمپیوټر او موبایل ټیلي فونه هر څه راځي. غیر مادي کلتور، د ټولنې د وګړو عادتونه، عقیدې، کړه وړه، ژوند ژواک، ژبه، دین او ارزښتونه وغیره راځي. مادي او غیر مادي دواړه بڼې یا اړخونه، له یو بل سره تړلي دي او پر یو بل اغېز لري.

د کلتور مادي اړخ په دودونو، رواجونو او عادتونو کې د بدلون لامل ګرځي؛ لکه د شلمې او یوویشتمې پېړۍ له تخنیکي ایجاداتو سره د افغانانو په دودونو او رواجونو کې هم ډېر بدلونونه راغلل. همدا راز، کله کله دودونه دومره زورور وي چې په نوره نړۍ کې د مادي او یا غیر مادي دواړو کلتوري بڼو پر ضد ولاړېږي. که څه هم پر ښځو زور زیاتی د عربانو دود دی

او د افغانانو هغه نه دی خو په افغانانو کې له پخوا راهیسې رواج شوی دی او د نوي عصر تر بدلونونو وروسته نن هم افغانې ښځې هومره ازادې نه دي چې په کار وه. بلې خوا ته بیا داسې دودونه دي، رواجونه دي چې د افغانانو د اصلي او ریښتیني کلتور ښکارندويي کوي او هغه په ورکېدو دي. همدا راز، داسې مادي کلتوري شیان دي چې هغه هم په ورکېدو دي.

افغانان په دې ویاړي چې د بشري تمدن له لومړیو هغو دوی هم دي، مانا دا چې افغانان هم له پینځه واخله ۶۰۰۰ کاله تاریخ لري. د ټولنپوهنې او لرغونپوهنې کتابونه ښيي چې مدنیتونه پینځه یا شپږ زره کاله تاریخ لري. له دې پرته انساني تاریخ لسګونه زره کاله پخواني دی. د بشري جینونو (Genes) سفر یوه مطالعه ښيي۱، د افغانستان په شمال کې د پامیر غرونو په لمن کې لسګونه زره کاله پخوا انسانان اوسېدل چې بیا یې څه شمال - ختیځ ته وکوچېدل، څه جنوب ته لاړل او څه هم شمال - لویدیځ لوري ته. یانې کله چې موږ د افغانستان د ۵۰۰۰ کالونو د تاریخ خبره کوو نو د دې دا مانا نه وي چې ګواکې پینځه زره کاله مخکې خلک دې خاورې ته راغلل او د باختر یا اریانا په نوم یې دلته

هیواد جوړ کړ. بلکې رېښتیا دا دي چې هغه کسان چې اوس افغانان بلل کېږي هغه د همدې خاورې اصلي اوسېدونکي دي.

نو په تاریخي توګه خو موږ دا زباتولای شو چې افغانان دومره زړه سابقه لري. په دې ترڅ کې موږ لرغوني اثار هم لرو. خو په کلتوري توګه، د افغانانو دودونه، عادتونه، کړه وړه، لباس، ټولنیز ارزښتونه دا هر څه له پلرونو، بچیو ته له وخت سره منتقل شوي دي خو موږ یې د کره والي په اړه اکثر یو شمېر ستونزې لرو. د بېلګې په توګه، افغانان په بدو کې ښځې ورکوي او دا د افغانیت یا پښتونولۍ د غیر رسمي قانون یوه برخه بولي. زه په بدو کې د ښځو ورکول په هیڅ صورت د افغانانو دود نه بولم. زما دریځ او دلیل دا دی چې دا د عربانو دود دی چې په افغانانو کې هم رواج شوی دی. همدا راز، د غیرت په نوم د ښځو وژنه هم د افغانانو دود نه دی.

که موږ تاریخ ولولو نو دا په ډېرو کتابونو کې لیکل شوي چې د اسلام تر محمدي (ص) ظهور[1] مخکې به

---

[1]زه ورته محمدي ظهور ځکه وایم چې د اسلامي کتابونو له وینا سره سم، اسلام له آدم علیه السلامه پیل شوی دی او دا دین پر حضرت محمد (ص) بشپړ شو. په قران کې هم داسې خبره راغلې چې دین بشپړ شو.

عربانو نه یوازې د غیرت او شرم له وجې خپلې نوې پیدا شوې لوڼه ژوندۍ په ځمکه کې ښخولې بلکې ښځې به خرڅېدې، د ډالۍ په توګه به ورکول کېدې او د جنګونو په صورت کې به د مینځو په توګه ساتل کېدې. د عربانو له پاره دا د شرم خبره وه چې لوڼه یې بل کس ته واده شي نو ځکه یې له زېږون سره سمې ښخولې. د پیغمبر له راتګ سره دا دود ورک شو. خو ریښتیا دا دي چې د پیغمبر(ص) تر مړینې وروسته، تاریخ ښیي، چې کله اسلامي نظریه نورو هیوادونو ته تلله او عربانو پر نورو هیوادونو حملې کولې او هلته یې اسلام خپراوه نو دا دود یې هم له ځانه سره یووړ. دا یو حقیقت دی چې دودونه دومره په اسانۍ نه ختمېږي. د پیغمبر(ص) او خلفاء تر مړینې وروسته، عربانو خپل دودونه بیرته ژوندي کړل. ان دا چې د پیغمبر تر مړینې سمدستي وروسته عربان یاغي شول او بیا ابو بکر صدیق (رض) د هغوی پر ضد وجنګېد. خو هر ځای چې عربانو اسلام وړی دی هلته یې د دې دین په نامه خپل دودونه هم پر خلکو پلي کړي دي. که نه دا حقیقت دی چې له افغاني خاورې پیدا شوي دیني کتابونه لکه اویستا او داسې نور ټول ښځو ته یو ځانګړی مقام او ځای ورکوي. افغانانو به د خپلو ښځو دومره درناوی

کاوه چې نوم به يې نه اخيسته. بل د افغانانو ټولنه ډېره ازاد يپاله هغه وه. ټپې او کاکړۍ غاړې له نيمو زياتې ښځو ويلې دي او شاعرانې يې ځکه ګمنامې پاتې شوې دي چې د ښځو نوم اخيستل بده خبره ګڼل کېده او تل به ورته درناوی کېده. ټپې او غاړې خو ډېرې پخوانۍ دي. دا شا و خوا ۱۳۰ کاله مخکې، د انګليس- افغان جګړې پر مهال د پېغلې ملالۍ ټپه هر کس ته ياده ده. تر دې مخکې نازو انا هم ټولو ته ياده ده. د ملالۍ په څېر نن يوه پېغله خپل نامزاد يا مين ته داسې ټپه د ټول ولس مخامخ نشي ويلای. نو د ازادۍ تر دې لوی ثبوت بل څه کېدای شي؟

همدا راز، اکثر دا ويل کېږي چې ولسواکي (ډيموکراسي) د افغانانو له پاره نوې خبره ده. دا هم ناسمه ده. لويه جرګه د ډيموکراسۍ يو ډول دی. جان کين په خپل کتاب[2] کې د لرغونې ډيموکراسۍ يا ولسواکۍ قسمونه ليکلي دي. په هغو کې يو اسمبلي ډيموکراسي[3] نومېږي. د جان کين په کتاب کې راغلي، په پخواني يونان کې به له هرې سيمې کسان ايتنز ته ورتلل او هلته به يې د خپلو دولتونو او د بېلا بېلو

[2] Kean, John: ‘’The Life And Death of Democracy’’, London: Simon & Schuster, 2009.
[3] Assembly Democracy

مسلو په اړه ویناګانې او بحثونه کول. لویه جرګه هم دې ته ورته ده. د هرې سیمې د ولس لخوا ټاکل شوي استازي یو مرکز ته ورځي او پر یوې لویې مسلې خبرې کوي او د هغې د حل لارې لټوي. زه لویه جرګه د اسمبلي ډیموکراسۍ پرتله ښه نظام او دود بولم. ځکه چې دا ډېره ارزانه وي. د اسمبلي ډیموکراسۍ استازو به تنخا اخیسته او په دفترونو کې به یې کار کاوه. د لویې جرګې استازي هره میاشت نه تنخا اخلي او نه په دفترونو کې کار کوي؛ یانې پر دې کسانو د ولس ګټلې پیسې نه لګول کېږي.

د پردیو کلتوري ارزښتونو افغانستان ته راتګ او رواجېدلو افغانان، په ټولنیزه توګه، غلامان کړي دي. په دې کې تر ټولو لویه ونډه د عربي ارزښتونو دود پېدل دي. زیاتره مترقي او ازادیپاله ارزښتونه چې له متمدنو هیوادونو راغلي هغوی په افغانستان کې ستونزه نه ده پیدا کړې بلکې، د عربي ارزښتونو تنګ نظرۍ افغانان له عصري تهذیبي ژوندانه لرې کړي دي او افغانان یې پر ضد مقاومت ښیي. د عربي ارزښتونو په دې توګه پر افغانانو تپل کېدو ته زه کلتوري پانګواکي (ایمپیریالېزم) وایم. دې ایمپیریالېزم افغاني ټولنه

ناروغه کړې ده. دې ایمپیریالېزم د دین په سپېڅلې نامه، د بې طرفه ښوونې، روزنې او پوهنې عمل درولای دی، همدا لامل دی چې افغانان نه خو خپل اصلي کلتور ته ورستنېدای شي او نه هم، د وخت له غوښتنو سره سم، په خپله ټولنه کې د پرمختګ بدلونونه راوستای شي.

په دې صورت کې، په افغانستان کې د ټولنیزو علومو اکاډیمیکانو، لیکوالانو او ادیبانو پر اوږو یو لوی بار دی او دا یې دنده ده چې باید دوی د ټولنې ننني ځېره هم ولس ته وښيي، د دوی ټولنیزه ناروغي هم ور په ګوته کړي او دا هم ورته ووايي چې ډېر داسې کارونه چې دوی یې کوي هغه له آره افغاني نه دي. دا عالمان همدا راز باید ولس ته وښيي چې ډېر داسې عادتونه او دودونه چې افغانانو د (نا اسلامي دودونو) تر ټاپو وروسته پرېښي له هغو سره د دین په توګه، د اسلام کار نشته او نه هم هغه نا اسلامي دي. د بېلګې په توګه، په دې کتاب کې چې تاسې یې اوس لولئ، یو مضمون د خال په اړه دی. د کتاب خبرونکي او لیکوال ته یوه دینپوه ویلي چې خال وهل ګناه ده. زما په اند ، په افغاني ټولنه کې د خال وهلو موخه یوازې او یوازې

سینګار وه. نو سینګار خو له جمالیاتو سره تړلی دی او جمالیات د خدای هم ډېر خوښ دي ځکه خو یې د اسمان پر مخ خالونه وهلي دي. زه په دې پوه یم چې دې دینپوه چې د کتاب لیکوال ته خبره کړې ده هغه خبره یې له سیاقه وتلې ده.

د خپلو دودونو بیا ژوندي کول، د خپلې ټولنې اصلي څېره ولس ته ښودل، او د خپلې ټولنې ناروغي (یا ناروغۍ) ښکاره کول، دا هغه څه دي چې هڅه یې باز محمد عابد په دې څېړنه کې کړې ده. که څه هم د عابد دا څېړنه د اوسمهاله نړیوالو اکاډیمیکو څېړنو په څېر نه ده خو زه د عابد له محدودیتونو خبر یم. لکه څنګه چې ما پورته لیکلي، د دودونو ورکېدل، کلتوري ایمپیریالېزم او د بې طرفه، اوبجیکټیف (Objective) تعلیم نشتوالی د دې لامل شوی چې افغانان د خپلو ارزښتونو او لرغوني او اصلي ژوند، ژواک پاخه ثبوتونه نه لري او زیاتره د پلرونو، نیکونو پر ویناوو، کړنو، او پر ټپو او کاکړیو غاړو تکیه وي چې خپل کلتوري ارزښتونه وپېژني او خلکو ته یې هم ور وښيي؛ نو همدا محدودیت د افغانستان د اکاډیمیکانو مخې ته هم دی او د عابد مخې ته هم وو. همدا لامل دی چې په دې کتاب کې به تاسې وګورئ

چې عابد زیاتره موضوعات له ولسي سندرو پیل کړي دي او په زیاتره موضوعاتو کې یې، د خپلې خبرې زباتولو له پاره، له ټپو هم مرسته اخیستې ده.

دا کتاب، زما په اند د معاصر افغانستان په څېړنیزو کتابونو کې د ارزښت وړ دی. دا یو اوبجیکټیف کتاب دی او موضوعات په کې په متوازنه توګه څېړل شوي دي. لکه په کتاب کې له مشرانو سره خبرې شوې دي چې په کې ښځې هم شاملې دي، د پوهنتون له استادانو سره وربانديې بحث شوی، له ځوانو نجونو او هلکانو سره هم ورباندې خبرې شوې دی، په ځینو ځایونو کې د اړتیا پر اساس له دینپوهانو سره هم ځانګړي موضوعات څېړل شوي دي او په اکثره ځایونو کې عابد خپله خبره پر خلکو نه ده تپلې بلکې د ثبوت له پاره یې له لرغونو کیسو او ټپو کار اخیستای دی. په دې توګه دا کتاب بې طرفي ښیي او لوستونکو ته د قضاوت موقع ورکوي.

د کتاب بله ځانګړتیا دا ده چې په کې پوره هڅه شوې ده چې د اصلي افغاني کلتور پر لوري یو سفر وشي او ځینې کلتوري ارزښتونه له ورکېدو او مرګه وژغورل شي. زما په اند، د اصلي او خالص افغاني کلتور را ژوندي کول او دودول افغان ولس له ډېرو بدبختیو او مسلو خلاصولای شي.

دا کتاب د کلتوري ایمپیریالېزم او د کلتوري معدومیت پر وړاندې د مبارزې مانا هم لري چې ډېرې ټولنپوهان یې دا مهال د وخت ضرورت بولي.

د دې کتاب په اړه یوه بله مهمه خبره دا ده چې دا به تر ننه وروسته د حوالې یا (Reference) په توګه کارېږي. تر ننه وروسته به د خپلو ارزښتونو او دودونو د کره والي او د هغوی د وجود زباتولو له پاره د ټپو، کاکړیو غاړو او مشرانو تر خنګ یو لیکلی شهادت هم موجود وي.

په ټوله افغاني مینه،

پامیر ساحل

څلنۍ، د ۲۰۱۲ز کال د اګست ۱۵مه

چیک جمهوریت پراګ

د باز برخه

زمونږ کلیوالو به ویل: غنم ډېر بختور او برکتي شی دی، هر څه ترې پخېږي او تیارېږي.

دا پخه خبره مې آن له ماشومتوبه په ذهن کې وه. د لیکوال قلم هم لکه د غنمو وږی دی چې د هنر او ښکلا رنګا رنګ نعمتونه ترې تیارېدای شي. دا ځینې لیکوالان او شاعران خو بیا بیخي غنمو ته پاتې کیږي چې له خپلو قلمونو یې ښه غزلونه ، نظمونه ، لنډې کیسې ، خاطرې ، مقالې..... او د لیکوالۍ د مېدان نورې برخې را جاري وي. زمونږ باز عابد بازمحمد همدا سې وبولیء. له رنګه سکاڼ غنمرنګ او لیکنې یې هم د غنمو غوندې خوږې او برکتي دي.

دا زمونږ خلکو به د یوه دا سې چا په باب چې له هره پلوه به د ژوند له ښېګڼو برخمن و ، ویل: فلاني برخه موندلې ده. زه خو وایم چې زمونږ باز هم برخه موندلې، خو دا برخه دا سې نه ده چې کوم نا اشنا سپین ږیری او یا حضرت خضرعلیه السلام دې په لاره ورغلی وي او باز ته دې یې نا اشنا دعاوې کړې وي. نه نه د باز برخه ددوی د خپل فقیرانه او ملنګي خوی خصلت، له ادب او لیکوالۍ سره له زړه چاودي ریاضت ، د افغان ادبي بهیرا و بهیروالو په اخلاص خدمت له برکته ده.یعنې دا ټول سره لاس په لاس شوي چې په نتیجه کې د باز برخه ترې جوړه شوې ده.

کله چې د باز د نکریزو پانه د ذوق پر منګولو پورې شوه نو ښکلې و برېښېده. تر ننګرهار نه یې په خوست ، کندهار او پېښور کې خوښوونکي ډېر وو. د عابد کیسې هم په حاشیه

کې پاتې نه شوې او ځانونه یې متن ته را وایستلې. باز نو اوس هوایي شوی دی. ګران لوستونکي دې حیرانیږي نه، مطلب مې دا نه دی چې ګوندې له چتې وتلی دی. اصله خبره داده چې باز نو د هوا دباز غوندې ځان ثابت کړی دی. د خپل هنري ښکار شرنګې د هوا په تارونو شرنګوي. یعنې اوریدونکو ته د هوا له لارې د فکر، ښایست، خیال او پیغام برخه رسوي. عابد صاحب د افغانستان په تعلیمي مؤسسه کې (چې خپرونې یې له بي بي سي خپریږي) کلونه کلونه مخلصانه کار او خدمت وکړ. دا څه موده کیږي چې د مشال راډیو له لارې یې په لرو بر کې ښایستو کې خپرونې خپریږي چې ډیر مینان یې پیدا کړي دي.

ګرانو لوستونکو، زیری مې درباندې. تاسې وواییء چې زیری دې په ګل بدل. ښه نو خبره دا سې ده چې عابد صاحب د مشال راډیو له پاره له خپلو جوړو شویو راپورونو یوه رنګینه

ګلدسته جوړه کړې وه، چې اوس یې د یوه ښکلي کتاب په ګلدان کې مونږ او تاسو ټولو ته ډالۍ کوي. د باز په دې غونچه کې د پیښنور ښکلا هم شته چې د نظرماتي له پاره یې پرې د رنجو خالونه پورې کړي، ویې ګورئ شین خال له ورایه په کې ځلیږي. افغاني ګنډه ته د لونګین په لړ ورختلی دی. د نکریزو په شپه د چمبې له غړ سره یې د چا د سپینو زرو د بنګړو شرنګا شرنګ مه هیروئ. باز مو په پنجو کې

اخلي د ماشومتوب دنياګۍ ته مو وړي او د چندرو د لوبې ننداري ته مو کېنوي. کله چې ستړي شيء نو د پښتنو ديرو ته مو بيايي او شين چای له توري ګوړې سره درباندې نوش جان کوي.
اخر خبره څه ده ؟ باز په دې کتاب کې پر نهه دېرشمه (۳۹) شماره در سره غږېږي او په ذهن کې مو د بدو انګېرنو بتان ماتوي. ښه ګرانو لوستونکو ددې کتاب مرغ دې تاسو ټولو ته درښه وي. مشال راډيو او په خپله عابد صاحب ته دې هم مبارک وي چې خپل اوربدونکي يې په ښه فکر نازولي دي.

باز دې همداسې د ښکلا او هنر ښکارزن وي، د قلم پنجې او منګولې يې پخې مه شه.
په اخلاص او مينه
کاروان
د۱۳۹۱ کال دعقرب اتمه

خپلې خبرې

قدرمنو لوستونکو
د ۲۰۱۱ جون کې چې زه له پېښور نه د کار په سلسله کې بېرته جلال اباد ته راغلم، نو نېږدې راباندې روژه راغله. او د همدې روژې په يوه مازيګري چې زه له

ملګرو سره لغمان ته تللی وم، د ګران همکار ملګری او سینیر ژورنالست مجید بابر ټیلفون راغی. په خبرو خبرو کې مې ورته ویل چې روژه ده سرکاري غونډې هم دومره نه وي، د راپورونو لپاره سوژې نه لرم. هغه راته وی چې د سوژو څه کمی دی، ستا په وړاندې په پښتني کلتور کې داسې ښکلې نښې اوس هم شته چې له پېړیو څخه راروانې دي، ځینې یې د هېریدو په حال کې دي او ځینې یې اوس هم پښتنې میرمنې پالي.

ما وی لکه څه شی؟

وی لکه، شین خال، رانجه، پېزوان، لونګین، ګودر او ....

بابر صاحب دې ژوندی وي، د تېر څه باندې یوه کال راهیسې چې زه په کلتوري راپورونو کار کوم که هره اونۍ نه وي نو په دویمه هغه کې خو مې ضرور یو کلتوري راپور تیار کړی وي

دلته باید د یوې خبرې یادونه وکړم چې ما اکثر کلتوري راپورونه د تنهایۍ په شېبو کې په نیمه شپه جوړول او له جوړیدو وروسته چې مې کله د یوه اوریدونکي په توګه ورته غوږ نیولی، خوند مزه مې ترینه اخیستی. زه دا نه وایم چې زما راپورونه به د

تیوري په لحاظ په تول پوره وي. خو دا ضرور وایم چې ما له خپل شاعرانه ذوق نه په کې په خلاص مټ کار اخیستی. او کله چې مې مشال راډیو ته لیږلي او بیا مې د ورځې له مخې اوریدلي نو زما د نورو ټولنیزو مسایلو او تولیدي راپورونو په نسبت کلتوري راپورونه نیږدې په درې ځلورو خبري ساعتونو کې چلیدلي چې راپورونه یې برخه وي او کله چې به زما کوم راپور د سلام پښتونخوا خپرونې موضوع جوړه شوه، نو ټوله ورځ به پرې خوشحاله وم، په تیره بیا چې په کوم راپور د ګرانو همکارانو د ستاینې بریښنا لیکونه راغلل نو بیا به زما دا یو موټی وجود هم په جامو کې نه ځایده.

یوه بله یادونه هم باید وکړم چې زما په سلګونه تنه پښتانه یاران چې یو شمیر یې په کې شاعران او لیکوالان هم دي او یو شمیر یې د همدې ډلې مینه وال دي، په اروپا او نورې نړۍ کې میشت دي. هغوی چې به کله هم ما سره په فیسبوک یا سکایپ کې مخامخ شول، نو د شعر د ویلو غوښتنه به یې کوله، ما به تازه شعر نه و لیکلی، نو هغوی به یو رقم مایوسي وښوده. بیا به مې ورته ویل چې زه اوس د شعر لیکلو تنده

مشال راډیو ته په کلتوري راپورونو جوړولو ماتوم. هغوی ته به مې یو نیم راپور د سکایپ له لارې اورولو. کله چې به هغوی راپور واورېده، نو ډېرو به یې د نورو راپورونو د اورولو غوښتنه کوله. او ډېرو یې راته ویلې چې اوس دې د شعر اصلي محور پیدا کړی.او یو نیم خو به راته دا هم ویل چې په کتابي بڼه یې خپاره کړم.

د دوستانو دې هڅونې ما ته هم زړه راکړ چې د مشال راډیو له مشرتابه سره د راپورونو د چاپ خبره شریکه کړم، کله چې مې ګرانو مشرانو مدقق صاحب او ختک صاحب ته د راپورونو د چاپولو خبره په یوه ګډه بریښنا لیک کې شریکه کړه، نو په سبا راته مدقق صاحب ولیکل چې که دا هر څه د مشال تر سیوري لاندې وي نو ورځه پرې.

په دې کتاب کې چې د سریزې په توګه د راپورونو محتوا، په یوه پاراګراف کې وړاندې شوې، دا مې وخت په وخت د راپور سریزې په توګه د راډیو همکارانو ته لیکلې چې په راډیوي ژورنالیزم کې د راپور سره ضمیمه وي، نو ځکه مې د ځینو راپورونو سر ته راوستې دي.

په دې کتاب کې چې په ګوتو جوړ شوي انځورونه

وینـیء دا زمـا ګـران دوسـت، پـه پښـتني کلتـور مـین او د مشـال راډیـو مخلـص حمـد الله اربـاب د هنرمنـدو ګوتـو محصـول دی، اربـاب صـاحب یـوازې انځورونـه، نـه، بلکـې د کتـاب لګښـت تـه یـې هـم پـه وریـن تنـدي اوږه ورکړې چې زه یې د مینې پوروړی یم.

پـه اخره کې لـه پښغلې کریسـتینا هښنګ چې پـه پـراګ کـې د مشـال راډیـو همکـاره ده، ځـانګړې مننـه کـوم چـې د لونګین لپاره یې په زړه پورې پښتی جوړه کړې ده.

په تهوله مینه

بازمحمد عابد

د ۲۰۱۲ م کال د نومبر ۳۰

پېښور په سندرو کې

سریزه:

پېښور د ټولو لپاره اشنا نوم دی، خو د ډېرو لپاره بیا خوږ نوم دی، چې هم یې ژوند ورپورې تړلی او هم یې علم و ادب، تاریخ او کولتوري میراثونه.

پېښور که یو لورته د پېښوریانو کور دی، بل لور ته څو لسیزې کیږي چې د ویرژلو افغانانو د کوربه توب ویاړ هم لري. همدغه تګ راتګ پېښور او کابل په یوه وریښمین ادبي مزي وتړل.

په دې وروستیو کلونو کې چې پېښور د خپل لفظي جوړښت په مفهوم د پیښو ور شو. نو نا امنیو هم ورمخه کړه، پښتنو شاعرانو د نا امنۍ دا نه زغمیدونکي پیښې د خپلو هنري شعرونو په کالب کې ځای کړې او بیا دا شعرونه پښتو موسیقۍ ته هم ورننوتل. نو په دې توګه پېښور هم د هنرپالو، هم د شاعرانو او هم دغلته د لراو بر پښتنو د ژبې سر شو. په دغه راپور کې چې اوس یې دراورو، د پېښور ښکلا او وروستیو ویرژلو پېښو ته په کې کتنه شوې ده.

راپور:

پېښور چې له پخوا نه ورته د ګلونو او ښايستونو ښار ويل شوی، تر او سه يې دا فطري ښکلا له يوه نسل نه بل ته په خپله غېږه کې راوړې. ځکه خو وخت په وخت په سندرو نمانځل شوی دی.

کله چې کومه کليوالـه مينه له خپل مېن نه د سينګار لپاره غوښتنه کوي، که خپله چوپه هم وي، نو د کشور سلطان په خوله ګويانه شي:

که په همزولو کې مې ګورې
فرهت په تبې تور د باجوړ ګلونه
وئ ميده ميده لکه د زړکي تک کومه
کميس تور ما ته راوړه
تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه
لاړ شه پېښور ته کميس تور ما ته راوړه
تازه تازه ګلونه درې څلور ما ته راوړه

خو څه درې لسيزې وړاندې چې په کابل د اور لمبې پورې شوې او تاو يې تر پېښوره راورسېده، نو په دې وخت کې د رحمت شاه سايل د زړه تناکه د ګلزار عالم په

مرۍ کې وچاو دیده:

چا که د لندن د ښار د حسن کیسه کړې ده
ستا تصویر مې غلی شان په زړه کې خندېدلی دی
چا که د پېرس مازیګري سندرې کړې دي
ستا صدر زما په زړه بلا راوربدلی دی
چا هم که مانۍ د واشنګټن په خوند ستایلي دي
زه ستا دلربا کیسه خانۍ غېږ کې اخیستی یم
چــا کــه د ډیلــي د ماښــامونو ذکــر کــړی دی
زه ستا ماښامونو په کوڅه کوڅه کې لوستی یم
ما ته خو دې ګرد هم د سپرلي له رنګه ښکلی دی
کله مې پیرزو شې په بمونو پېښوره
ما درته هر وختې د ګلونو ښار ویلی دی
کله مې پیرزو شې په بمونو پېښوره

خو کله چې پېښور د خپلې ښکلا په زور د بد رنګۍ سیوری له سره ایسته وغورځاوه، نو عرفان خان د فضل سبحان عابد د سندرې ښکلا لر او بر په داسې جانانه انداز وشیندله چې هر چا وویل چې په رښتیا هم پېښور خو پېښور دی کنه:

څنګه چې ښار هسې یې نوم ښکلی دی

په سرې لګې د جانان په شانې
دلته بوډا ښکلی ماشوم ښکلی دی
پیغلې يې ننګ لرې د ځوان په شانې
د ملکنۍ په شانې دنګې غرې
د هر زلمي زړه يې خيبر دی کنه
د هر ځای خپل خوند و نه خپلې مزې
خو پېښور ،خو پېښور دی کنه
خو پېښور خو پېښور دی کنه

او کله چې بیا د پېښور دا ښکلا بدرنګو ونه شوه زغملی، نو یو ځل بیا فضل سبحان عابد راپورته شو او د لر بر پښتنو د زړه ناره یې د حمشت سحر له خولې وایسته:

په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
لا د کابل پرهر ورغلی نه دی
دلته لا بل د وینو جام ډکوې
هغه ډک جام دې
لا ګوټلی نه دی
په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
وه په پېښور کې پرهر مه جوړئ

پاتې دي نه وي چې د پښتو له کلاسيک شعر نه نيولې تر معاصر شعره پورې پېښور په څه نه څه حواله د پښتو شعر ته په ښکلي بڼه رانندوتی. ځکه خو زيات شمير شاعران وايي چې پېښور الهامي سيمه ده، شاعرانه طبعه په کې غوړېږي او د ادبي غونډو کلتور له پېښوره لراو بر غځېدلی دی.

د رنجو کلتوري ارزښت

سریزه:

رانجه د پښتني ښځمنو یو نه بیلېدونکی دود دی، چې هم دګانې په توګه د سترګو د ښایست او هم د درملو په توګه پښتنې کورنۍ کاروي. ښايي په ځینونورو قامونو کې به هم رانجه دود ولري، خو په پښتنو کې بیا بیخي ډېر دی. واړه ماشومان او سپین سرې ښځې خو یې خامخا کاروي. ځینې وخت د پیغلو له خوا د خوښیو په خاصو ځایونو کې بیاد ښایست لپاره په سترګو پورې کیږي. دغه راپور په دغه سندره پیلیږي

راپور:

زه چې په تورو سترګو تور رانجه کړم پورې موري

ځوانې مې ګورې موري

جدا له یاره.

میرمن قمرګلې کلونه پخوا دا سندره ویلې وه، خو اوس یې هم د موسیقي د هنر باذوقه مینان په شوق اوري. د تورو سترګو دا جادویي حسن، شاه وخوا درې سوه کلونه پخوا حمید ماشوخیل هم ستایلی و.

چې په تورو سترګو تور رانجه کا پورې

له یوې تورې بلا پاڅي سل نورې

حمید ماشوخیل په رنجو تورې سترګې تورې بلاوې ګڼلي، خو دا بدرنګې نه بلکې ښکلې بلاوې دي.

روان شناسان سترګو ته د روح دروازې وايي، خو کله چې دا دروازې د رنجو رنګونه واغوندي، نو رابښکون يې څو چنده شي. رانجه د سترګو د ښايست تر څنګ د تندي او زنې خالونو ته هم کارول کيږي.

رانجه نه يوازې د سترګو د سوزش او سورالي د له منځه وړولو لپاره په سترګو پورې کيږي، بلکې ميندې خپلو ښايستوکو ماشومانو ته په مخ، زنه او تندي د رنجو خالونه په دې خاطر ږدي چې له نظره نه شي.

اوس په بازارونو کې تيار رانجه پلورل کيږي، چې د خلکو په وينا معيار يې د پخوا په څېر ښه نه دی. دا چې پخوا ولې د رنجو معيار ښه و، يوه سپين سرې مور يې راته وايي:

((د رنجو غونډارى به مو په بازار کې واخيست، بيا به مو په منډسته کې اوړه کړل، د غوا کوچ به مو په کې ګډ کړل او تر هغې به مو لړل چې سپور به شول او چې کله به مو په سترګو پورې کړل او و به مو ليدل چې سترکو مو اوبه ونه کړې، نو بيا به پوه شو چې اوس ترينه رانجه جوړ شوي دي. بيا به مو ورو ماشومانو ته هره ورځ په سترګو پورې کول او چې کله به لږ غټ شول

نو یو ورځ پس به مو ورته رانجه پورې کول.))

په جلال اباد کې د بي بي هوا لیسې د اتم ټولګي یوه زده کوونکي ستاره وایي چې اوس هم ورته مور د سترګو د خوږ په خاطر رانجه پورې کوي.

د کامران په نوم یو تن ځوان چې تازه له اروپا راستون شوی او په سترګو یې رانجه پورې کړې، وایي چې د هوا په بدلېدو یې سترګو اوبه کولې، نو ځکه یې ورته مور رانجه پورې کړې دي.

((زه په دې وروستیو کې له اروپا څخه راستون شوی یم. کله چې د کابل په هوایي ډګر را کیوتم او د جلال اباد په لور راروان شوم نو د ګردونو او هوا د بدلېدو له وجې مې سترګې سرې شوې وې، اوبه یې هم کولې، مور مې راته وویل چې په سترګو کې به در ته رانجه وکړم، ټک او پترې به شي. اوس چې یې راته په سترګو رانجه پورې کړې، هغه سوزش هم ختم شوی او د سترګو سوروالی مې هم اوس په نښه کېدو دی.))

پخوا به يې ناويانو ته په رنجو يوازې سترګې نه تورولې، بلکې په زنه او تندي به يې ورته د رنجو خالونه وهل. يو څل بيا سپين سرې ادې ته غوږ کېږو.

((هغه وخت چې د سينګار له پاره ډېر شيان نه وو نو له همدې رنجو به يې ناويانو ته په مخ، زنه او بارخوګانو خالونه هم وهل او نرۍ نرۍ وريځې به يې هم ورته له همدې رنجو څخه جوړولې. د ناوې ښايست همدا و.))

د رنجو په اړه يوه فلکلوريکه کيسه هم شته چې د يوې اسطورې په توګه يې خلک کاروي. وايي چې پخوا يوه پاچا د خپل مشر وزير سره تنګ شوی و. د خپلو نورو وزيرانو سره يې د ښکلا له پاره په ګډه يو معيار وټاکه او بيا يې خپل باتدبيره وزير ته په يوه هفته کې دننه دا سوال د سر د پريکولو په شرط کېښودو چې دوی به د ښکلا له پاره څه معيار ټاکلي وي؟ باتدبيره وزير چې د پاچا دا شرط واوريدو، نو ډير زيات يې چرت خراب شو او د خپګان په حالت کې خپل کور ته روان شو. کله چې يې هوښيارې لور ترېنه د خپګان پوښتنه وکړه، اول يې ځان غلی کړ او چې د لور

بې صبري يې زياته شوه نو ورته ويې ويل چې پاچا راته داسې شرط ايښی چې خامخا به په کې پاتې راځم او سر به رانه غوځوي. د وزير لور تازه په سترګو رانجه پورې کړي وو ، د دې خبرې له اوريدو سره يې د پلرنۍ مينې له امله له خولې نه يوه کړيکه ووته او چې باتدبيره وزير وروکتل د هغې په بارخو د رنجو لړلې اوښکه پنډ شوې وه، وزير له خوشحالی نه يوه چيغه وکړه او لور ته يې وويل چې د سوال ځواب مې پيدا کړو. په همغه شيبه پاچا ته ورغی او ورته يې وويل:

کيدای شي چې ستا د سوال ځواب دا نه وي، خو ما ته په رنجو لړلې اوښکه تر بل هر څه ښکلې ښکاري. او د دې ځواب سره وزير خپل سر ژغورلي و.

شين خال

سریزه:

شین خال هم د پښتنو نجونو او هلکانو رواج دی، خو په ځانګړې توګه یې ښځینه ډېر کاروي. خال معمولا د مخ په کومه برخه وي، یا په تندي، یا په زنه. کله درې څلور او یا زیات هم وي. خال د نجونو په مخ د کورنیو د نورو ښځینه وو له خوا اچول کېږي. کېدی شي، چې په ځینو کورنیو کې به خال د درملنې په نامه هم بلل کېږي، خو په اکثرو کې د ډول او سینګار د یوې نښې په توګه ایستل کېږي. خال د ښایست د یوې مهمې موضوع په توګه په پښتني سندرو کې هم ډېر یاد شوی.

راپور:

یو بنګړی دې مات شو
څه دنیا خو ورانه نه شوه
شین خال دې میرات شو
څه دنیا خو ورانه نه شوه

شین خال چې په ځینو پښتني قبیلو کې له قدیمه رواج لري، د ښځینه ښکلا یوه په زړه پورې برخه

جوړوي، خو د ننګرهار په بېلا بېلو سيمو کې په ماشومتوب کې ځينو هلکانو ته هم په تندي شين خال وهل کېږي.چې د ژوند تر اخره ورسره مل وي.

يوه افغانه ميرمن چې عمر يې تر اتيا کلونو اوړي او په تندي، زنه او بارخوګانو يې خالونه لـه ورايه ښکاري د خال د وهلو په طريقه راته وايي:

((خيد به مو ورته ويلو، هغه به مو وټکولو، بيا به مو توري تبۍ ته ونيوه. د تبۍ توركي به مو په کې واچول. د کهي پاک ډکی به مو راواخيسته، په هغې به مو په يوه پياله کې ښه ولړل چې تورکی او خيد به ښه سره ګډ شول، د کهي د ډکي په بيخ به مو لړل شوی رنګ راواخيستو او په تندي، زنه، او مخ به مو هغه ګډوله رنګ کيښودو، بيا به مو دوه ستنې غبرګې کړې او په مخ، تندی او زنه باندې به مو ميده ميده چوخولې. په دوه درې ورځو کې به په ستنه داغل شوي ځايونو پټرې ونيول او چې هغه پټرې به مو ترې ليرې کړل، شين خال به رابکاره شو.

ـ ادې تاسو خو هم خالونه وهلي دي.

هو په تندې يې راته وهلی دی، په مخ او زنه يې راته وهلي دي او په شونډو مې هم خال وهل شوی دی.

ـ تروري تاسو خيد ياد کړو دا خيد څه شی دی؟

خيد د غنمو او اوربشو هغه فصل ته وايي چې ايله يو لوېشت له ځمکې راپورته شوي وي.))

خال وهل خو د ښځينه سينګار برخه ده. خو دا چې هلکانو ته ولې په ماشومتوب کې خالونه وهل کيږي، دا سپين سرې ادي دا پوښتنه دا رنګه ځوابوي:

((په ځينو کورنيو کې چې به هلکان نه پاتې کېدل، هغوی ته به يې خالونه وهل، غوږ کې به يې ورته د سرو او سپينو زرو والۍ اچولې، دا زموږ د بېبيانو تو تکې وې. زموږ په کلي کې خانانو (يعنې) دورانيانو ته هم خالونه وهل کېدل چې د کوم ماشوم به خال و خلک به پوهېدل چې دا د خانانو له کورنۍ نه دی.))

يو تن ځوان چې په تندي يې شين خال له ورايه ښکاري، ومو پوښته چې څنګه ورته شين خال وهل شوی؟ هغه په ځواب کې وويل:

((نوم مې رفيع الله زيور دی. زما د نيکه ورونه به په ماشومتوب کې مړه کېدل. بيا چې زما نيکه ته خال وهل شوی و نو هغه ژوندی پاتې شوی و. بيا له هغې وروسته زما درې ترونه «کاکاګان» په ماشومتوب کې مړه شوي و خو دې يو تره او پلار ته مې هم شنه خالونه په تندي

وهل شوی و. خو زمونږ نه څلور پنځه خویندې مشرې وې، نارینه هلک نه کیده. کله چې زما مشر ورور پیدا شوی و نو هغه ته یې خال وهلی و.. بیا له هغه نه وروسته ما ته او له ما کشرانو ورونو ته هم خالونه وهل شوي دي. دې نه علاوه مونږ ته به یې له ویښتو نه ښکرې هم پریښودل.

ـ تا کله د دې خال د ورانیدو هڅه کړې؟

ـ یو وخت چې زه په دې پوه شوم چې شین خال وهل ګناه لري، زه پېښور کې اندر شهر ته د خال د ورانیدو لپاره ورغلم، خو هلته راته وویل شول چې دا یوازې په تیزابو ورانیدی شي چې بیا به دې تندی داغي شي. مه یې ورانوه، ښه درسره ښکاري))

یو بل ځوان چې په شونډه او تندي یې خالونه له ورایه ښکاري، وایي چې د اووه خویندو له پاسه پیدا شوی نو ځکه یې ورته د تبرک لپاره خالونه وهلي دي.

((آصابر مې نوم دی، په ماشومتوب کې نازولی اوم، تر ما اووه خورګانې مشرې وې. ځکه یې راته په شونډه او تندي خالونه وهلي دي. زه د خپل کور کشری او یوازینی هلک یم.

ـ ښه، په تندي او شونډه خو درته په کور کې خالونه

وهل شوي خو زه اوس ګورم چې تا په لاسونو هم خالونه وهلي، ماران او لړمان دې پرې رسم کړي، دا شوق درسره څنګه پیدا شو؟

موږ چې پېښور ته مهاجر شوو، نو زه خیبر بازار ته د فلم لیدو لپاره ورغلم کله چې مې فلم ولیدو، بهر راووتم، هلته مې وکتل چې د چاپو والا ناست دي او خلکو ته په لاسونو چاپې لګوي. نو زه هم ورغلم او دا چاپې مې ولګولې.

_ کله خو چا د دې خالونو او چاپو له وجې نه یې ځورولې؟

ډېر پرې خلکو ځورولی یم، د شین خالي غړي راپسې شوي دي، دا راته ویل شوي چې ګناه هم لري دا هم راته ویل شوي چې جنازه دې هم نه کیږي))

دا چې د خال وهلو شرعي حکم څه دی؟ یو تن دیني عالم درویش باچا یې راته وایي:

((خال وهل په اسلام کې ګناه ده باید ونه وهل شي. ځکه چې په قران کریم کې، په احادیثو کې او په تفسیرونو کې د خال د وهلو نهی بیان شوی ده. او دا چې څوک وایي چې جنازه یې نه کیږي، یا یې لمونځ نه کیږي، دا هسې وایي، خو ګناه ده.))

نازکخیال شاعر پیر محمد کاروان وایي چې شین خال د فلکوري ارزښت تر څنګ پښتو معاصر شعر ته هم په ښکلي بڼه راننوتی دی.

((شین خال په پښتو ادب کې په ډېره زیاته اندازه راغلی دی. همدا رنګه په مسره ییزو، کاکړیو غاړو او نورو ولسي سندره کې یې هم یادونه شوې ده. د خوشحال بابا، رحمان بابا او معاصرو شاعرانو په شعرونو کې هم راغلی دی، هغه الفت صیب څه ښه وایي:

چا چې ایښی دا شین خال ستا په جبین دی
زما زړه هم د هغې له لاسه شین دی

د غني خان یو ډېر مشهور شعر دی هغه وایي:

د لکها زره کتابه، ما دا یو ټکی زده کړی
وایي تور هم ښایسته شي چې د یار په زنه خال شي

او کله چې محمد (ص) عرش ته وختو. نو ملایکو ترې پوښتنه وکړه چې له دنیا نه دې مور ته څه تحفه راوړې؟ هغه مبارک ورته ویلي وو چې ما تاسو ته د بلال رنګ راوړی چې خالونه ترینه ووهئ.))

یاده دې وي چې د پښتو له کلاسیک شعر نه واخله تر ننه پورې شین خال د یوه ښکلي مضمون په توګه په

شاعرانو ځان منلی. تر دې چې کله کله د روماني شعرونو تر څنګ حماسي رنګونه هم خپلوي.

کله چې په افغانستان کې د وینو سیلاب په څپو و نو پیرمحمد کاروان همدا شین خال په ډېره هنري بڼه د حماسې په خم کې رنګولی او دا ناره یې له خولې ایستلې چې:

له زړه نه رانه شي، لکه سور د وینو خال څاڅي
د سورې لاس نه مې د سپینې سولې سوال څاڅي

سریزه:

پېزوان د پښتني پسول يو ښکلا ويشونکی توکی دی، چې ښځینه يې په ځانګړې ډول پیغلې د مهمو خوښيو په وخت په پوزه کې اچوي، د پېزوان له لپاره باید په پوزه کې یو سوری له مخکې نه جوړ شوی وي، معمولا پېزوان پېغلې دواده په وخت ځانته جوړوي. خو تر واده وروسته هم په بېلا بېلو مواردو کې کارول کيږي. پېزوان د يوې مهمې ګاڼې په توګه په پښتو سندرو .کې یاد شوی

راپور:

پېزوان په پښتون میشتو سیمو کې له پخوا نه د ښځینه سینګار یوه برخه وه او اوس هم په کليوالو سیمو کې د ښځينه سينګار برخه جوړوي.

پېزوان که له يوې خوا د ناويانو په سينګار کې ځانګړی مقام لري، بلې خوا ته يې پيغلې نجونې هم د ځان د سينګار لپاره خوښوي.

د زرمینې په نوم د پاخه عمر یوه میرمن وايي چې پخوا به پېزوان هم له سپينو زرو جوړېده، او زرګر ته به يې فرمایش ورکاوه. خو اوس يې مالداره کورنۍ له

سرو زرو جوړوي او د چا چې وس نه رسيږي په بازارونو کې د رود ګلو يا زيړو پېزوانونه له بنجاره ***څخه اخلي.***

د فيروزې په نوم يوه بله ميرمن وايي چې پېزوان خو د ناويانو په جوړه کې خامخا وي خو ځوانې نجونې يې هم د ودونو په مراسيمو کې په پوزه کوي.

د ننګرهار پوهنتون استازه معاوضه بيا پېزوان يو مزاحم سينګار توکی ګڼي.

((سره له دې چې پېزوان ډېر ښه نوم دی. په سندرو کې هم ډېر ښه ياديږي، په محفلونو کې پرې شعرونه جوړيږي او د ښځو د سينګار يو شی ګڼل کيږي. خو زه فکرکوم چې پېزوان په خبرو کولو کې هم مزاحمت کوي، د خوراک پر وخت هم مزاحمت کوي او که څوک په تکه کې لاس ورواچوي، کيدای شي چې پوزه يې وينه شي او يا هم ودردېږي، ځکه چې د پوزې منځ خو هسې هم نازکه وي. زما خوښه نه ده چې پېزوان دې ښځې واچوي))

د پېزوان په ستاينه کې ډېرې سندرې او نيمکۍ ويل شوي او لا ويل کيږي. پېزوان پښتو شاعرۍ کې هم جوت مقام لري. او له زمانو راهيسې يې لنډۍ يا ټپو نه

ښکلا او ځلا وربخښلې ده.

ځوان شاعر طاهر ساپی راته د پېزوان په همدې ښکلا ییز اړخ خبرې کوي.

((لکه څنګه چې پېزوان د پښتنو پیغلو، پښتنو نجونو او پښتنو ښځو د سینګار یوه برخه ده، نو طبیعي خبره ده چې شاعران به یې په خپلو شعرونو کې یادوي، په سندرو کې به یې یادوي او لنډۍ یا ټپه چې یوازې پښتو ته ځانګړې شوې ده، په هغې کې هم ډېر یاد شوی دی، د مثال په ډول دا ټپې چې:

پېزوان په کرمه کې جوړیږي

د پېښور زرګره مات دې شه لاسونه

او یا دا چې

پېزوان په لوړه پوزه خوند کړي

په لنډه پوزه کې چارګل مزه کوینه

د یادولو ده چې په اکثرو سیمو کې پېزوان په ودونو او ښادیو کې په پوزه کیږي، خو کوچیانۍ ځوانې میرمنې یې له واده وروسته تر ډېرو کلونو پورې کال و سر په پوزه کوي.

لونګين

سريزه:

لونګين په پښتني ټولنه کې د ناويانو د سينګار يوه برخه جوړوي. اوس هم په ډيرو کليوالو سيمو کې ناويانو ته د واده په موقع لونګين د سرو زرو د هار سره يو ځای په غاړه اچوي. همدا رنګه لونګين د پښتو په فلکلوري او ولسي ادب کې هم جوت مقام لري او اوسني شعر ته هم په ښکلي بڼه رانتوتی دی. پښتو سندرغاړو هم د لونګين په حقله بېلابېلې سندرې ويلې دي دی.

راپور:

لونګين په پښتني کلتور کې د ناوې د سينګار هغه برخه ده چې له پخوا نه تر اوسه پورې رواج لري. اوس

هم په ډېرو کليوالي سيموکې د زيورو د ګاڼې تر څنګ ناويانو ته لونګين په غاړه اچول کيږي.

لونګين تر يوه وخته د ناوې غاړه زينتي کړي وي خو کله چې د ناويتوب نه عادي ژوند ته راوګرځي نو لونګين د کوټې په کوم کونج کې په ديوال کې ټومبي او تر هغې چې په کوټه کې ځوړند وي د کوټې فضا يې معطره کړې وي.

يوه کليوالـه ميرمن وايي چې د خپل واده ۲۸ کلن لونګين يې ساتلی و خو د لور په واده کې يې له ګوتو ووت:

((ما د خپل واده لونګين اوه ويشت، اته ويشت کاله په بکس کې ساتلی و. کله چې به مې بکس پرانيست، ښايسته خوشبو به يې وکړه. خو تېر کال مې چې د لور واده و. خسرګنۍ يې هم ورته د سرو زرو ګاڼه کړې وه او ما هم ورته سره زر جوړ کړي وو. خو د لونګين په کمي کې هغه مې ورته د خپل واده په غاړه کې ورواچولو.))

لونګ او لونګين په ډېرو ټپو او پښتو شعرونو کې دېر ځله په بيلابيلو ډولونو ياد شوي او اوس هم پښتو شاعرۍ کې جوت مقام لري. راځئ په دې اړه شاعر او

لیکوال اسرار اتل ته غوږ شو.

((د لونګین نوم دوه مره خوږلګي، دومره ښکلی او سپیڅلی چې تر ننه پورې هم زموږ د ولسي سندرو رنګونه پرې ودان دي. زموږ په خلکو کې د لونګین شتوالی دا ښيي چې پښتانه د خپلو ښو سره مینه لري او په هیڅ حال کې نه غواړي چې خپل دغه څیزونه له لاسه ورکړي. زموږ په ټپو کې داسې نمونې هم شته چې:

جانانه تا که لونګ راوړل

زه به له نازه لونګین په غاړه کړمه))

دا چې لونګین د پښتو فلکلور یوه برخه جوړوي، نو په ډیرو ولسي سندرو او سروکو کې اوس هم یادیږي.

ځوان سندرغاړی بریالی صمدي چې په هر محفل کې له لونګین سره تړلې یوه سندره نیمه وایي، له دمو وغوښتل چې د لونګین په اړه راته یوه سندره زمزمه کړي، هغه د باجې په پردو ګوتې کیښودې او شوندې یې په دې زمزمه پرانستې.

((په خوشبویي یې هر سړی ځکه ملنګ دی

تور پیکی دې بوټی د لونګ دی

تور پیکی دې بوټی د لونګ دی

په سینه یو لالی ځایږي

تورپیکی دې بوټی د لونګ دی
زه لونګین او جانان دواړه ځایومه
تورپیکی دې بوټی د لونګ دی))

یوه سپین مور وایي چې پخوا به نایښو ته د لونګین د جوړېدو لپاره ویل کیدل او ترهغې چې به واده رارسیده لونګین به یې ورته جوړ کړی و. دی زیاته وي د لونګو دانې دوه ورځې په اوبو کې او دوه ورځې په شیدو کې اچول کیږي. او پس له هغې ورپسې ستنه او مرغلین تار را اخیستل کیږي، او د لونګو دانې په کې پېیل کیږي او بیا ترې تیله دار تار چاپېر بږي.

د یادولو ده چې د لونګو دانې په خوراکي مصالحه جاتو کې هم د خوند په خاطر ګډیږي.

افغاني ګنډ(کميس)

سريزه:

افغاني ګنډ ، چې په ځينو سيموکې په افغاني ګڼ تلفظ کيږي، يو پښتني دودی دی، چې په کاليوکې دلاس په وسيله اوبدل کيږي. معمولا د کميس په په هغه ځای کې وي، چې د سينې په سر وي، خو کله کله ورته ګلان د کميس په نورو برخو کې هم پيدا کولای شو. افغاني ګڼ هم د ښځينه او نارينه دواړو لپاره کاريږي. ځکه چې د دواړوه طبقو په کميسونو دا کتل کيږي. خو د ښځينه وو په برخه کې نامتو دی او د دغه نامه په اخيستو د ښځينه وو ځانګړي، کالي چې په لاس په کې خامک شوی وي، ګنډ بلي.

راپور:

ګرده دې لمن

شين کميس دې مزيدار

ګرده دې لمن

طاهر شباب پـه دې سـندره کـې د ګـردې لمنـې ذکـر

کوي. دا همغه افغاني ګنډه یا کمیس یادوي چې پښتنې میرمنې یې په خپل لباس کې تر بل هر څه غوره ګڼي. افغاني ګنډه له پخوا څخه د افغاني کلتور برخه ده او اوس یې هم ښځینه په ځانګړو کلتوري مناسبتونو کې اغوندي.

افغاني ګنډه څنګه جوړېږي او د ښایست کوم توکي په کې استعمالېږي، د ننګرهار د سرخرود ولسوالۍ پیغله تورپیکی چې په خپل کور کې د افغاني ګنډه جوړولو مرکز لري، راته وایي:

((دغه افغاني ګنډه چې موږ یې په خپل مرکز کې جوړوو، بېلا بېل رنګونه او بېلا بېل ډولونو باندې ګنډل کیږي، نو په دې خاطر ځینې کمیسونه په دوه هفتې ، ځینې یوه هفته او ځینې یې په دریو ورځو کې جوړیږي.

- جوړښت یې څنګه دی، څه، څه په کې استعمالوئ؟

- موږ په دې کې د سرمې کار هم کوو، مرۍ، ګونګري، ستارې، طلایي تار، چرمه او پاولې په کې استعمالوو))

افغاني ګنډه په کومو مناسبتونو کې اسعمالېږي، دا

پوښــتنه د جــلال ابــاد ښــار او ســید ونکي نورزیــه راتــه ځوابوي:

((دغـه کـالي مـوږ پـه ملـي ورځـو کـې، اخترونـو کـې، ودونـو کـې او د نکریـزو پـه شـپه اغونـدو. مـوږ پـه دې کـالیو کـې ځـان ډیـر راحـت احساسـوو. دغـه کـالي مـوږ تـه له خپلو میندو او نیاګانو نه میراث راپاتې دي.))

افغــاني ګنــډ اوس پیغلــې او میرمنــې نــه، بلکــې ماشــوماني نجــونې هــم خوښــوي. یــوه کــم عمــره جینــۍ مشال راډیو ته وایي:

((زمـا سلمـا نـوم دی. افغـاني کنـډ زمـا ډیـر خـوښ دی، زه چـې یـې د چـا پـه غـاړه وګـورم، نـو کـور تـه راشـم او مـور تـه مـې وو ایـم چـې مـا تـه یـې هـم واغونـدي، مـور مـې راتـه وایـي چـې د مامـا پـه واده کـې بـه دې واغونـدې خـو زه ورته وایم چې ما ته یې اوس واغونده.))

دا چــې افغــاني ګنــډ پــه پښــتنې کلتــور کــې څــومره ارزښــت لــري، دا پوښــتنه د ننګرهــار پوهنتون د ژبــو او ادبیاتو پوهنځي استاد ببرک میاخیل دا رنګه ځوابوي:

((زمـوږ پـه خپلـو خپلوانـو کـې مـا ډیـرې داسـې زړې ښـځې لیـدلي دي چـې هغـوی د خپلـې ځـوانۍ یـا د خپـل جلـۍ تـوب افغـاني کمیسـونه اوس هـم سـاتلي دي. او پـه

یوه ارزښت ورته قایلې دي او خاص خوند ورکوي چې کله وواییې چې ما له کلونو کلونو راهیسې دا افغاني ګنډه تر اوسه ساتلې دی. دا خبره اوس زموږ په کلتور بدله شوې او اوس هم زموږ په کلیو بانډو کې افغاني ګنډه ته ښځې په ډیر درنښت قایلې دي))

یاده دې وي چې افغاني ګنډه د پښتوا پر تله اوس ډېر رواج موندلی تر دې چې اوس یې مېنندې خپلو وړو نجونو ته هم جوړوي او په ځانګړو مناسبتونو کې یې وراغوندي.

د پښتنو کليو ګودرونه ولې شاړ شول؟

سريزه:

ګودرونه چې د کليو ښايست ګڼل کيږي، خو اوس د افغانستان په ډيرو کليو کې شاړ شوي. او دا ځکه چې په کليو او باندو کې لاسي پمپونه لګيدلي او نجونې نه شي کولای چې ګودرونو ته ولاړې شي، همدارنګه د پښتو ادب لمنه هم د ګودر په مضمون مالامال ده.

راپور:

مستې منګې بر وړی دی
زړه مې دلبر وړی دی
عالمه لار نیسیٔ ډیر یې په هنر وړی دی

دا سندره مرحوم استاد اولمیر څه کم نیمه پیړۍ پخوا د راډیو افغانستان په سټوډیو کې ریکارډ کړې وه، چې اوس هم په ډیره مینه او شوق سره اوریدل کیږي او هر خوږمن او پرهرژلی زړه ټکوروي.

د منګې ذکر چې وشي نو د بنده تصور ته د کلي ګودرونه مخې ته ودریږي. د ګودر د نوم په اوریدلو سره د باذوقه پښتنو په وجود کې د ځوانۍ او مینې ولولې راوپاریږي.

پخوا به په کلیو کې جینکو د مازیګر لارې په دې خاطر څارلې چې ګودر ته لاړې شي او د خپلو همزولو جینکو سره مستي، ټوکې ټکالې او د زړه خواله وکړي.

خو د افغانستان په ډیرو کلیو کې اوس ګودرونه شاړ شوي او ځای یې لاسي بمبو او ژورو څاه ګانو نیولی دی.

یوه میرمن چې په خپل وخت کې یې ګودرونه لیدلي وو، وایي چې په هر محلت کې به د نجونو ډله مالومه وه، او ټولو به د مازیګر لارې په دې خاطر څارلې چې

ګودر ته به سره ځي او راز او نیاز به سره شریکوي.

ګودر پښتو فلکلوري ادب کې هم جوت ځای لري، په ډیرو سندرو، نیمه کیو، سرکو او ټپو کې ورته خاص ځای ورکړل شوی. په همدې اړه مو د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد لعل پاچا ازمون و پوښت، هغه څه داسې وویل:

((ګودر په پښتنو کې داسې یوه بنه لري چې هلته د سړو لار نه وي. یوازې او یوازې نجونې او میرمنې هلته ورځي او اوبه به یې تري راوړلې. زموږ پښتو ادبیاتو کې چې د ګودر کومه انځورنه شوې هغه هم داسې ده، په هغې کې د دوه میینانو لیدل، د منګي، مازیګر او د بنګړو خبرې په کې شته دي. دا نو بیا د شاعرانه تخیل پارونکي خبرې دي چې له ګودر نه اخیستل شوي دي. مثلاً یوه ټپه ده:

مازیګر نبه دی دیدن کیږي
بده غرمه ده لیلا کور کوي خوبونه

یعنې دا د مازیګر دیدن هم د ګودر له برکته دی
ګودر د پیغلو جماعت دی
امام یې نشته مخ په لمر ولاړې دینه

دا نو يوه بله احساس پارونکې لنډۍ ده چې د ګودر سره تړاو لري.))

ګودر پښتو اوسني شعر ته هم په ښکلي شکل راننوتي او اکثرو شاعرانو په کې تلپاتې شعرونه ويلي دي.

ځوان شاعر ايوب فرهت وايي چې ګودر د کليو ښايست دی نو ځکه شاعرانو هڅه کړې چې په څه نه څه شکل ګودر ته په خپلو شعرونو کې ځای ورکړي.

((ګودر ځکه زموږ پښتو شعر ته لاره پيدا کړې چې دا زموږ د کليو او بانډو ښايست دی. نجونې به په ډله ييزه توګه ګودر ته تلې او خپلو کورونو ته به يې تړې اوبه راوړلې. نو په همدې توګه يې پښتو شعر ته لاره پيدا کړې، لکه يو شاعر وايي:

مور ته به څه بهانه کوې ته لا وړه يې ګلې
چې له اشنا سره دې مات کړو په ګودر منګی

نو دا چې ګودر د کلي ښايست دی شاعران اړ کيږي چې په خپلو شعرونو کې ورته ځای ورکړي»

څرنګه چې پښتنې نجونې د کلتوري محدوديتونو له وجې ميله ځايونو ته ورتلی نه شي، نو همدا ګودر د ميله ځای په توګه لوی غنيمت ګڼي.

اوس هم د ډولۍ رواج ژوندی دی

سریزه:

ډولۍ د پښتني کلتور یوه داسې نښه ده چې ډیرو پښتنو میرمنو ته به خپل ناویتوب وریادوي او د ډیرو پیغلو په زړونو کې به د ناویتوب ارمان راټوکوي. خو په دې وروستیو کې د ډولۍ ځای ګل پوش موټرو نیولی دی. اوس په ښارونو سربیره په اکثرو کلیو کې د واده په مناسبت خلک ناویانې په موټرو کې د خاوند تر کوره بیایي. خو د افغانستان په لیرو پرتو سیمو کې چېرته چې د موټرو د تګ لارې نه شته اوس هم په کې خلکو د ډولۍ رواج ژوندی ساتلی دی.

راپور:

په بسم الله قدم راواخله شایسته ناوکۍ
وه پښتني ناوکۍ
الله دې مل شه

دا سندره که له یوې خوا عمر خوړولو میرمنو ته د خپلو اولادونو د ښادیو یاد تازه کوي، نو بلې خوا به د ډیرو پېغلو په زړونو کې د ناویتوب د ارمان غوټۍ هم راټوکوي.

دا سندره به پخوا په داسې موقع ویل کیدله چې ناوې به یې د خاوند په کور کې له ډولۍ څخه ورښکښته کړه او قدم به یې ورواخیست.

ډولۍ د پښتنو په کلیو بانډو کې له پخوا نه رواج لري او اوس هم په ډیرو سیمو کې ناویانې په ډولیو کې د پلار له کوره د خسر کورته بیایي.

شاعر او لیکوال عزت الله ځواب چې د ننګرهار د روداتو ولسوالۍ سره تعلق لري د خپل کلي د هغه وخت خبره راته کوي چې په ډولیو کې به ناویانې له یوه کور نه بل ته بوتلل کیدلې.

((له واده نه به یو ورځ مخکې د کلي ځوانانو تازه لښتې راوړې، په زانګو به یې د لیندیو په څیر وتړلې، بیا به یې پرې سور شال وتاړه او ډولۍ به یې ترینه جوړه کړه. ډولۍ پسې به ډله کلیوال روان وو که د ناوې او شاهو کورونه به سره نیږدې هم وو نو ډولۍ به ځوانانو پورته کړه او د ټول کلي نه به یې وګرځوله.))

د ننګرهار ولایت د خوګیانو ولسوالۍ د پاخه عمر یوه میرمن د خپل واده د ډولۍ خاطرې راسره شریکوي وایي چې دا یې هم په ډولۍ کې راوړې وه. سخته ویریدلې وه او په دې خاطر یې ژړل چې له ډولۍ څخه ګوزاره نه شي. دې وایي چې ډیر سرمست ځوانان شته چې ډولۍ یې په منډو کړې وي. چې کله کله ترېنه لوېږي چې بیا تر ډیرې مسلې راپیدا کیږي. دا میرمن وایي چې کله به یې له ناویانو سره په ډولۍ کې کاني او یا هم ماشومه جینۍ په دې خاطر کینوله چې ډولۍ وړونکو ته ناوې درنه ښکاره شي.

د جلال اباد ښاریو تن او سید ونکي عبداالهادي اثر وایي چې په ښار کې ناویانو ته موټر ګل پوش کیږي، شاهو په کې د خسر کور ته بیایي او بیا ورسره ناوې په موټر کې کینوي او د ښار په مشهور څلور لارې دوره ورکوي او بیا یې د خاوند په کور سپاري.

خو د ننګرهار د ښیوې ولسوالۍ سید حمید الله پاچا بیا وایي چې د دوی په کلي کې د ډولۍ رواج ځکه پاتې دی چې د کلي شاه وخوا اکثره کلي یې د موټر سرک نه لري. دی زیاتوي چې په ډولۍ پسې د کلي واړه، ځوانان او مشران په ډله روان شي او په ډول او

نغاره يې د خاوند کورته راورسوي.

ياده دې وي چې په ډېرو هغو سيمو کې چې اوس ورته د موټرو د تګ لاره پيدا شوې، د ډوليو ځای موټرو نيولی دی، خو د افغانستان په ليرو پرتو سيمو کې اوس هم ناوياني په ډوليو کې انتقالېږي.

د پښتني کلتور کې
د لوپټې ارزښت

لوپټه هم یو له هغو کلتوري ارزښتونو څخه ګڼل کیږي چې پښتني میرمنې یې له ماشومتوبه د ژوند تر وروستي پړاو پورې خوښوي او د لوپټې پرته ورته خپله جامه نیمګړې ښکاري، لوپټه له داسې اسلامي او پښتني اقدارو څخه ده چې له ښځینه پرته نارینه هم ورته په ډېر درنښت قایل دي.

د ننګرهار پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي محصله مسعوده شینواري د لوپټې په کلتوري او اسلامي ارزښت راته وایي:

«په افغانستان کې ډېر دودونه داسې شته چې له اسلام سره په ټکر کې نه دي چې یو هم له هغو سره د نجونو د حجاب دود دی چې دې ته په افغاني ټولنه کې خاص اهمیت ورکول شوی. دا حجاب په خپل ذات کې لوپټه ده چې د ښځو د یوه قیمتي جوهر په توګه اهمیت لري.»

د مرسل نوري په نوم یوه بله نجلۍ وایي چې لوپټه د پښتنو میرمنو داسې یو توکی دی چې د حجاب کار هم ځینې اخیستل کیږي.

«لوپټې ته خو ښځې او زموږ خویندې په ډېر درنښت قایل دي، ځکه چې له ماشومتوبه د عمر تر وروستیو شېبو پورې ترېنه استفاده کیږي. دا د زنانه طبقې لپاره یو حجاب دی. که

چېرې زموږ له سرونو لوپټې لیرې شي، موږ ته به خلک په یوه بل نظر وګوري»ز

او ځانګه جبارخیل وایي چې لوپټه یا ټیکری د عزت او ناموس ساتلو نښه هم ګڼل کیږي.

«لوپټه چې ټیکری هم ورته وایي د افغاني مېرمنو عزت دی. د هغې د خاوند د ناموس ساتلو یوه نښه ده. موږ مسلمانان یو او بیا افغانان یو، موږ ته خپل کلتور ډېر مهم دی او زموږ په کلتور کې لوپټه، ټیکری، څادر او سالو ډېر ارزښت لري»

ځوان شاعر رحمت الله زیارمل راسره د لوپټې په هکله د یوې ماشومې انجلۍ احساسات شریکوي.

«کمعمره ماشومانې هم د دې تمه لري چې د جامو اخیستلو سره ورته لوپټه هم راوړو. او که چېرې یې رانه وړو، همغومره خپه کیږي لکه لویانې ښځې. د اختر د جامو لپاره ښار ته راغلم او د کور د نورو مېرمنو تر څنګ مې ماشومانو ته هم جامې اخیستلې، د یوې وړکۍ وربرې لپاره مې هم جامې واخیستې خو لوپټه مې ورته نه وه اخېستې. د خپلې مور ټیکری یې راواخېست او د اختر په ورځ یې په سر کړو.»

شاعر او لیکوال ولي محمد کندیوال د لوپټې په اړه په پښتو لنډیو کې روماني اړخ ته تم شوی.

«دا به د لوپټې له ارزښت سره څومره اړخ لګوي، په دې

باندې خبره نه کوم خو یوازې هغه یادونه چې په لنډيو کې ده هغه دا ده چې

چېرته چې سره لوپټه وینم
یوه شیبه منډه له زړه پسې کومه

دا لنډۍ د نارینه لخوا ویل شوې ده، خو هغه لنډۍ چې د ښځینه وو لخوا ویل شوي دي، هغه تر نارینه هغو ډېرې قوي دي، مثلاً لنډۍ ده چې وایي:

په سالو سم راسره پټ شه
که سالو لنډ و پښې به زه راټولومه.»

دیادولو ده چې د لوپټه ډېر مترادف نومونه هم لري، لکه پوړنی، ټیکری، څادر ، زړوکی او سالو هم ورته وایي چې معاصرو شاعرانو هم ورته په خپلو شعرونو کې ځای ورکړی لکه اروابناد سیف الرحمن سلیم چې ویلي وو

خور شوی زړه مې پرې راټول غوندې شو
دا لوپټه راباندې چا خوره کړه

د سپینو زرو بنګړي

د پښتني کلتور په ښځينه سينګار توکو کې يو هم د لاس کړۍ وه چې په لړ توپير سره به په وښي، باهو او د سپينو زرو په بنګړي ياديدله.کلونه پخوا به د سپينو زرو همدې کړۍ د ناويانو د سينګار برخه جوړوله، خو اوس يې ځای په ډېر توپير سره د سرو زرو بنګړو نيولی دی.

کله چې مو د يوې سپين سرې مور څخه د لاس د کړۍ په اړه وپوښتل هغې راته وويل:

« پخوا به د سپينو زرو بنګړي وو، ناويانو ته به يې په لاسونو کې اچول، باهو به يې هم ورته ويلو. قسم قسم غمي به يې په کې کارولي وو. نقشونه به په کې جوړ وو. مونږ به اچول. ټول مړوند به يې نيولی و. خو اوس هغه نه شته. اوس خو د سرو زرو بنګړي رواج شوي.»

د رابعې په نوم يوه نجلۍ وايي چې د نياګانو له وخته ورته همدا کړۍ پاتې دي او په ځانګړو مراسمو

کې يې له افغاني کاليو سره په لېچو کوي.

« ښځې وا چې زموږ نيا ګانو کوم څيزونه استعمالول او س موږ ته راپاتې دي، لکه وښې، ټيکه، د سپينو غاړکۍ، چې په ډير ساده ډيزاين سره جوړ شوي او رقم، رقم غمي په کې کارېدلي، ډېر ښه ښکاري. اوس يې په ځانګړو مناسبتونو لکه ودودنو او ملي ورځو کې له افغاني ګڼې/ جامو سره اچوو، دا ځکه چې دا زموږ کلتور ښيي»

د ثنا په نوم يوه بله نجلۍ وايي چې که څه هم اوس د سينګارتوکو بڼې بدلې شوي خو بيا يې هم خلک خوښوي:

« دلاس کړې، ګوتمې او غاړکۍ په اوس وختونو کې بيا رواج شوي دي. که په افغانستان کې نه وي نو له پاکستان څخه يې ښځې راغواړي، خو اوس يې ډيزاينونه بدل شوي دي. اوس په کې په ماشين نقشونه جوړېږي او ښځې وا به په لاس په کې جوړيدل. زما هم ډير خوښېږي، ځکه چې اوس يو موډ ګرځېدلی دی»

خو د فريبه په نوم يوه بله نجلۍ ارمان لري چې د سرو زرو بنګړي دې ولري.

« ښځوانی کړې، خو له اوسنيو سره ډير توپير لري،

پښتوا به له سپینو زرو څخه جوړیدې او س له سرو زرو څخه جوړېږي او زه ارمان لرم چې د سرو زرو کړۍ دې ولرم چې ښایسته ډیزاین وي او رقم رقم غمي په کې وکاریدلي وي»

یاده دې وي چې وښی، باهو او د لاس کړۍ چې پښوا به د سپینو زرو څخه جوړیدل، اوس په تاریخي اثارو کې شمېرل کیږي او ځای یې د سرو زرو بنګړو نیولی، چې د ګرانۍ په دې دور کې ترېنه ډېرې ناویانې محرومې پاتې کیږي.

د ستمال يې راوړ
څونډې پرې پورې

سريزه:

په پښتنی کلتور کې« د ستمال يې راوړ» داسې يوه اصطلاح ده چې له مخې سره د بنده پام د يوې نجلۍ کوم هلک ته په نوم کولو ته اړوي. په ځينو سيمو کې بيا همدا خبره داسې کوي چې ګوره يې ماته کړه، خو د افغانستان په ډيرو پښتني کليو کې د « د ستمال يې راوړ» اصطلاح د خپلوۍ او رشتې کولو لپاره کاريږي

راپور:

په پښتني ټولنه کې د خپلوۍ په معامله کې لومړی د ښځو يوه مرکه د جينۍ د غوښتلو په خاطر ورځي او کله چې دواړه کورنۍ د خپلوۍ موافقه سره وکړي نو بيا د سړو يوه مرکه ورځي او د جينۍ له کوره د هلک په

نامه دستمال راوړي. په دې وخت کې د کور او مالت نجونې راټولېږي، چمبه را اخلي او دا سندره خامخا په ګډه سره وايي چې:

«دستمال يې راوړ ځونډي پرې پورې
پرې بوره مه کړې د هلک مورې
دستمال يې راوړ.....»

د ننګرهار د ښيوې ولسوالۍ يوه سپين سرې ميرمن نفس ګل ملکزۍ راته د هلک او جينۍ د رشتې جوړولو کيسه کوي.

«زمونږ په کلي کور او قوم کې دا رواج دی چې کومه نجلۍ د چا خوښه شي، اول د ښځو يوه مرکه ورځي، بيا ورته د سپين ږيرو مرکه ورلېږي، کله چې دواړه کورنۍ موافقې ته ورسېږي، هلک يې خوښ شي او جينۍ يې خوښه شي، له هغې وروسته که څوک غواړي چې شرين خوري وکړي، يا هم يوه عصريه جوړوي چې هغې کې د شيدو چای کلچې او يا هم ډوډۍ ورکوي چې په هغې کې د جينۍ کورنۍ د هلک هغو ته يو دستمال ورکوي چې له دې سره جينۍ د هلک په نامه شي.»

د ارش په نوم د لغمان ولايت يو تن او سيدونکی

وايي: کله چې نجوني پېغلتوب ته نږدې کېږي خامک يا ګلدوزي زده کوي.

«لغمان کې داسې دود دی چې کله جينۍ پېغلتوب ته نږدې کېږي، تر هر څه د مخه د خامک يا ګلدوزۍ هنر زده کوي. ځکه چې په راروان ژوند کې د غه خامک نجونو ته ډېر په درد خوري. کله چې چاته په نامه شي، د شاهو لپاره يو دستمال په خپلو ګوتو جوړوي، ګلدوزي پرې کوي تر دې چې خپل او د خپل نامزاد نوم پرې ليکي. د مينې او محبت ځينې سمبولونه په کې کاروي. دا نو په کې بيا ډېر ضروري وي چې جينۍ په خپلو لاسونو په دستمال ګلان جوړوي او خپل نامزاد ته يې د مينې په نوم ډالۍ کوي»

د تورپيکۍ په نوم يوه نجلۍ چې د ننګرهار ولايت سره تعلق لري د دستمال په اړه وايي چې نجونې يې په خپلو لاسونو جوړوي او کله چې کوم هلک ته په نوم کېږي، بيا همدا دستمال هلک ته لېږل کېږي.

«دستمال نجونې په کورونو کې په خپلو ګوتو جوړوي، ځينې په کې د خامک قسم قسم ګلان جوړوي، مرۍ په کې کاروي، غاړو ته يې د تيلې تار ګنډي. کله چې دا جينې چا ته په نوم کېږي، نو د خپل لاس جوړ کړی دستمال هماغه هلک ته ورلېږي چې دا

ورته په نوم شوې وي»

د کونړ ولایت یو تن اوسیدونکی سلیم چې تازه یې ورته دستمال راوړی، خپله خوښي راسره شریکوي.

دوه اووني کیږي چې ما ته یې دستمال راوړی، زما د کورنۍ غړي وایي چې په دې دستمال چې کوم ګلان جوړ شوي، دا ستا نامزادې په خپلو لاسونو جوړ کړي، اوس زه د دې دستمال د بر قدر کوم په پلاستیک کې مې بند کړی او په جیب کې یې ګرځوم زه اوس په دې دستمال د خپلې نامزادې تنده ماتوم او تر هغې به یې په جیب کې ګرځوم تر څو مې چې خپله چنغله تر کوره نه وي راوستې»

یاده دې وي چې د دستمال رواج د افغانستان په اکثرو پښتون میشتو سیمو کې له پخوا رواج لري او تر اوسه پالل کیږي.

د ځوانان د نکریزو شپه

سریزه:

دځوانانو دنکریزو شپه یو نوی دود دی، چې په وروستیو کلونو کې راپیدا شوی، دادود یوازې په پښتنو پورې اړه نه لري، ویل کیږي، چې په اردو ژبو ، هندي او دري ژبو ځوانانو کې هم رواج لري، دواده ترشپې یوه او یا دوه درې شپې مخکې یو ډوله ځوانان ، چې دواده زلمی پرې ګران وي، دنکریزو خاص لوبې، په بازارکې اخلي او شمعې په کې لګوي، دواده دخاوند کور ته یې وړي، بیا د واده خاوند او دده دوستان هلته دموسیقۍ په بدرګه دلاس کچې ګوته سره کوي، کله کله موسیقي د ټیپ او سي ډي په وسیله وي.

راپور:

په پښتني ټولنه کې د ودونو په مراسمو کې داسې رسمونه له پخوا نه پاتې دي چې اوس هم پالل کیږي. په دې رسمونو کې یو هم په ودونو کې د نکریزو شپه ده چې درې لسیزې پخوا به د ننګرهار ولایت په بیلابیلو کلیو کې د واده د زلمي له کوره یوه ډله ښځې او نجونې

د ناوې کور ته تلې د سندرو او اتڼونو په تر سره کولو به يې ناوې ته نکريزې پورې کولې.

خو په تيرو دريو لسيزو کې پېښور او شاو خوا سيمو ته په کډوالۍ ډيرو افغانانو يو لړ کلتوري بدلونونه هم له ځانه سره راوړي، چې يو هم په کې په ودونو کې د ځوانانو د نکريزو د شپې جوړول دي.

اوس په ودونو کې ډله ډله ځوانان د زلمي کور ته په ډول او نغاره ورځي، په نکريزو کې يې شمعې لګولې وي، نڅاوې کوي او يو يو د واده له زلمي سره کينې او په ګوته ورته نکريزې پورې کوي.

په جلال اباد کې د سنګر په نوم يو تن ځوان وايي چې د واده د زلمي خپلوان او نږدې ملګري د يوې مېلې په شکل راټولېږي، د نکريزو پروګرام جوړوي چې زما په نظر دا د ساعتېرۍ او خپل ملګري ته د خوښۍ د اظهارولو ډير ښه عمل دی.

د عرفان الله بيدار په نوم يو بل تن وايي چې په جلال اباد کې د يوه واده لپاره پنځلس، شل ورځې مخکې تابيا نيول کيږي، د واده د زلمي خپلوان او دوستان په نمبر، نمبر د نکريزو شپه جوړوي، دا په دې مانا چې د واده زلمي ته خپل اخلاص ښيي. مينه ښيي او د نکريزو

شپه يوه واده ته ډيره ښکلا وربخښي.

خو يو شمير ځوانان بيا د دې رواج مخالفت کوي، له دې ډلې څخه يو هم نصير مومند دی چې وايي پخوا به په ودونو کې نکريزې د هلک له کوره د جينۍ کور ته وړل کيدې، خو په دې وروستيو کې ځوانان د نکريزو شپې جوړوي چې زما په نظر دا رسم له هندوانو څخه راپاتې دی.

خو له دې هر څه سره سره اوس د جلال اباد ښار او شاو خوا ډېرو کليو کې ځوانان تر واده د مخه د نکريزو شپه جوړوي چې د وخت په تېرېدو سره دې رسم پرمختګ هم کړی دی.

نکريزې په اول سر کې پانه پانه وي، د نکريزو پانه په خپل ظاهري شين والي کې د ښايست باطني سره هم لري. د نکريزو پانه شاعرانه ذوق ته عجيبې ښکلاوې وربخښي. د ناوې سره لاسونه، د اختر ورځ او يا پر نکريزو ټکور شوي لاسونه.

چمبه

د هر کور ضرورت دی

سریزه:

چمبه چې په ډېرو پښتنو سیمو کې ورته داریا هم وايي، له زمانو راهیسې په هر کور کې موجوده وي، چې د لویو او وړو خوشحالیو په مناسبت یې د کور ښځې را اخلي او خپلې خوښۍ پرې نمانځي. په جلال اباد کې د مشال راډیو خبریال بازمحمد عابد د موسیقۍ په دې کورنۍ الې له څو تنو نجونو او میرمنو سره خبرې کړي او یو راپور یې پرې جوړ کړی او په داسې سندره پیلېږي چې له چمبې سره ویل شوې ده. په ګډه یې اورو.

راپور:

د خط لمنې

جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي

د خط لمنې

جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي

د قندي کوچۍ د دې سندرې سره به ډېرو پښتنو میرمنو ته د خپلو ښادیو ورځې شپې ځکه وریادېږي

چې دا سندره له چمبې سره ویل شوې او چمبه د موسیقۍ داسې یوه آله ده چې له زمانو راهیسې اوس هم د پښتنو په کورونو کې ځانګړی ځای او مقام لري.

کله چې هم په کوم کور کې د ښادیو شپې ورځې راشي نو د کور او مالت نجونې مستې کوي، چمبه وهي او ټپې ورسره اچوي.

ځان مې دا ستا لپاره جوړ کړو
د خط لمنې
تا د دادا په کور کې څه لیدلي دینه
د خط لمنې
جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي

د رخسار په نوم یوه نجلۍ وایي چې که په کور کې هلک پیدا شي او یا یې سرکلي وي، چمبه را اخلي او خپله خوښي پرې نمانځي.

((مور کره چې هر وخت خوشحالي پیدا شي، ټول کور، خوېندې، ورونه سره راټولېږو او خپله خوښي د چمبې په وهلو نمانځو. او که چېرې کوژده، وي، کورکې هلک پیدا شوی وي او یا یې هم سرکلي وي، نو زموږ د پښتنو خو دا مراسم بیا داسې وي چې درې څلور ورځې په کې خوشحالي کوو، میلمستیاګانې

جوړووا او په دې موقع چمبه را اخلو او خپله خوشحالي کوو.))

چمبه یوازې میرمنې او پېغلې نجونې نه بلکې وړې ماشومانې یې هم تماشه خوښوي، نهه کلنه فاطمه هم یو له هغو ده چې د چمبې له سازه خوند اخلي:

((زموږ کورکې چې کله خوشحالي وي، شاو خوا ټولې ملګرې را ټولېږي، دریا وهل کېږي او نجونې هغې ته ګډېږي، مونږ ته ترینه ډېره مزه اخلو.))

د پاخه عمر لرونکې شریفه احمدزی، چې د لوګر ولایت سره تعلق لري او په ننګرهار کې میشته ده، وایي چې چمبه د هر کور ضرورت دی.

((دلته ورته پښتانه چمبه وایي، موږ ورته په وطن کې داریا وایو. موږ اوس هم دا عادت لرو چې په هر کور کې چمبه ساتو. کله چې خوشحالي راشي، میرمنې لاس کوي، چمبه را اخلي او ټیکې ورسره اچوي.))

دا چې چمبه له څه شي څخه جوړېږي، په جلال اباد ښار کې د میرزمان په نامه چمبه جوړونکې او خرڅوونکی یې راته وایي.

((چمبه د اوزې له پوټکي او د چینار له څانګې جوړېږي، کله چې د چینار د لرګي نه په لمده کې تختې

وایستل شي، هغه بیا حلقه کوو، سریخ پرې وهو او د اوزې پوټکی پرې اچوو، اول یې د اور په واسطه سره کلکوو او بیا یې د دریو ورځو لپاره لمر ته ږدو.

ځینې چمبې د لاهور نه راوړو چې د هغې بیه تر ۳۰۰ روپو پورې ده او موږ یې چې پخپله جوړوو بیا تر یو نیم سل روپو پورې ووځي. اوس هم چمبه ښه بازار لري، ډېرې خرڅېږي، ځکه چې د هر کور ضرورت دی.))

یاده دې وي چې په افغانستان کې د طالبانو د واکمنۍ پر مهال چې په موسیقي او ربډو سخت بندیز لګېدلی و، په ښادیو کې به مېرمنو چمبې وهلې او خپلې خوښۍ به یې پرې نمانځلې

شین چای

سریزه:

تقریبا له یوې پېړۍ زیات وخت کېږي، چې شین چای پښتانه کاروي، ښایي په افغانستان کې موجودو دري ژبو ته هم له دوی سره یوځای ورغلی وي، ځینې وایي دا بوټی له هنده د امیر شېرعلي خان د پاچاهۍ په وخت راوړل شوی او په افغانستان کې دود شوی، چې تراوسه دوام لري، دا یو ډول بوټی دی ، چې د دانو په بڼه په جوش اوبو کې اچول کېږي، او اوس په هره افغانه او په تېره پښتني کورنۍ کې موندل کېږي، ځینې خلک پرې دومره عادت شوي، چې فکر کېږي، یو عمل یې ګرځېدلی دی. ځینې وایي، چای طبي ارزښت هم لري، خو ځینې نور یې ډېر کارول دروغتیا په تاوان ګڼي.

راپور:

په افغاني ټولنه کې شنې چای داسې یو دود دی چې له وړو نیولې تر زړو پورې نر او ښځې یې په شپه او ورځ کې څو څو وارې څښي.

شین چای ته په پېښور کې کاوه وایي چې بوره یا چینې په جوش اوبو کې ایشوي او بیا ورته د شنو چایو پاڼې وراچوي، خو په افغانستان کې ورته یوازې اوبه ایشول کېږي او د چایو پاڼې په کې اچول کېږي چې

ځيني خلک يې تريخ او ځيني يې له ګوړې او يا هم له چاکلېټو يا ټاپيانو سره نوش جان کوي.

شين چاى د افغانستان له کليو، بانډو، د پړو او حجرو نيولې تر ښارونو او دفترونو پورې زيات رواج موندلى دى.

اختر ګلاب چې د ننګرهار د کامې ولسوالى او سيدونکي دى وايي چې د پره يې د لارې په سر ده او هر وخت په کې د شنو چايو پريماني وي. دى زياتوي چې هر لاروى چې په لاره تېرېږي نو دى ورته د چايو ست کوي او ډېرې اشنايانې يې د چايو له برکته جوړې شوي دي.

د بهسودو ولسوالۍ د ثمرخيلو کلي جان محمد چې په هر غم ښادۍ کې د سماوات تر شاه د چايو په جوړولو بوخت وي، وايي چې خان او غريب ته نه ګوري، خو په غم او ښادۍ کې يې د چايو خدمت ته ملا تړلي وي. دى زياتوي چې شين چاى ستړيا له منځه وړي او کله چې هم چا ته چاى تياروي، دى تر بنه ډيره مزه اخلي.

ګلاب خان چې د پښتونخوا د چارسدې سره تعلق لري او د روزګار په سلسله کې په جلال اباد د پره دى وايي چې شنې کاوه چاى خوښوي او هغه هم چې د

رځړو میتهایي ورسره وي. دی زیاتوي چې په جلال اباد کې شنې تریخ چای رواج دی چې اوس ورسره دی هم لږ لږ عادت شوی دی.

د کونړ ولایت یو تن اوسېدونکي احمد سمیر وایي چې شنې چای یې دومره خوښې دي، چې که له ډوډی وروسته یې ونه څښي نو ډوډی یې له مری نه ښکته کیږي.

یاده دې وي چې شاه وخوا یو نیم سل کاله پخوا به په افغانستان کې د ایګلیتهسو یا لاچې ونو پانې خلکو جوش اوبو ته اچولې او خپله تنده به یې پرې سړوله. خو د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ پر وخت د لومړي ځل له پاره ځینې افغاني سوداګرو له هندوستان څخه شنې چای افغانستان ته راوړې چې بیا وروسته له چین، کینیا ، اندونیشیا او اوس له برازیل څخه پریمانه شین چای راوړل کیږي.

اوربل

سریزه:

اوربل چې څه نیمه پیړۍ د مخه د پښتنو ناویانو په زیوراتو کې یو لازمي جزو، اوس په قدیمي اثارو کې

شمیرل کیږي، خو د افغانستان په ځینو پښتون میشو سیمو کې اوس هم ښځې اوربۍ په غاړه ګرځوي.

د اوربۍ په اړه راپور په یوې سندرې پیلیږي.

راپور:

مسینه له میني پیدا کیږي
ما ته ډډه اوربۍ جوړه کړه
شین غمی پرې کیږده
مرغلرې ترچاپېره کړه
لاس راکړه جانانه

په دې سندره کې پښتنې میرمنې زرګر ته د اوربۍ جوړولو یوازې فرمایش نه ورکوي، بلکې د هرې پیغلې په زړه کې د ناویتوب ارمان هم راښکاره کوي، او دا ځکه چې څه نیمه پیړۍ د مخه اوربۍ د ناویانو په سینګار توکو کې دومره لازمې څیز و چې بې له هغې به د ناوې جوړه نیمګړې وه.

یوه سپین سرې مور مشال راډیو ته په یوې ځانګړې مرکه کې وویل چې د خپل واده په سینګار توکو کې یې اوربۍ هم لرله.

«اوربۍ به له سپینو زرو جوړیده، لاندې به ورته ډنډرې پراته وو. غټ غټ مرغلین مزي به موتاوکړل،

هغه به مو یوه کونډه او بله کونډه کې واچول، بیا به مو په غاړه اچوله او سینې پورې به کلکه نښتې وه. داسې شکل به یې و، لکه د درې، څلور شپو میاشت چې راختلې وي. د سپینو زرو روپۍ به ورته لاندې په زنځیرونو کې پرتې وې. ما ته یې هم په واده کې اچولې وه. د کومې ناوې چې به اوربۍ نه وه نو بیا به خلکو ویلې چې اوربۍ یې نه شته، غوټۍ یې نه شته. ما ته مې خوابښې خپله راکړې وه خو بیا د غریبۍ له وجې خرڅه شوه.»

د ولسي جرګې پخوانۍ غړې او شاعره صفیه صدیقي وايي چې اوس هم د افغانستان په یو شمیر سیمو کې اوربۍ رواج لري.

«اوربۍ په مختلفو ولایاتو کې په مختلفو ډولونو ځینې استفاده کیږي. اوربۍ د افغانستان په شمالي ولایتونو کې چیرته چې پښتانه میشت دي، په تیره بیا په جنوبي ولایتونو کې اوس هم رواج لري. او اوس چې په بازارونو کې په مصنوعي بڼه جوړیږي، زه ورته خوشحاله یم او. زه ورته د کلتوري ارزښت په توګه د قدر په سترګه ورګورم، ځکه چې زه یوه شاعره یم ما تري په خپلو شعرونو کې هم استفاده کړې ده.»

د ځانګې جبارخیل په نامې یوه ځوانه انجلۍ وایي چې پخوا یې اوربۍ نه پېژندله خو اوس یې چې پېژندلې ارمان لري چې له افغاني کمیس سره یې یو ځل په غاړه واچوي.

شاعر او لیکوال اباسین یوسفزی چې په خپل کلي کې یې د ښځو په غاړه اوربۍ لیدلې وې وایي چې د هرې غاړې لپاره به ځانګړې اوربۍ جوړېدله.

«اوربۍ زموږ د زنانه وو د کالو، زموږ د زنانه وو د زیوراتو یو اهم څیز و. اوربۍ به چې کله په غاړه کې ښکارېدله، نو له هغې نه به په مختلفو وختونو کې مختلفې شغلې راوتې، په لمر کې به یې یو رقم شغله کوله، په رڼا کې به بل شان ښکارېدله او د سپوږمۍ په رڼا کې به یې بیا یوه عجیبه شان رڼا کوله نو دهاغه وخت کالي چې دي زما ډېر خوښېدل، اوس هم ما ته کله یادېږي، زه چې کله په بازار کې د انټیک په دوکانونو کې دا څیرونه وګورم، زه پرې ډېر خپه شم کاش چې دا اوس هم زموږ خوېندو مېندو استعمالولی.»

اوس هم د افغانستان په ځینو کلیو کې د اوربیو نمونې پیدا کېږي. په جلال اباد ښار کې د سپینو زرو یا چاندیو یو تن زرګر چې بریال احمد نومېږي، وایي چې

لـه کلیـو نـه ورتـه خلـک د سـپينو زرو جـوړ سـينګار تـوکي د خـرڅلاو لـه پـاره راوړي او لـه ده څخـه يـې خلـک بهرنیـو هيوادونو ته وړي.

«د سـپينو زرو کـار کـوم لـه خلکـو يـې اخلـو، بيا يـې تـرميم کـوو. څـه همدلتـه داخـل کـې خرڅـوو او څـه راڅخـه خلـک بهـر ملکونـو تـه وړي. دا شـيان مـوږ تـه لـه کليـو نـه کوچيـان راوړي چـې زمـوږ بيوپـاران دي. مـوږ سـره داسـې د سـپينو زرو سـينګار تـوکي هـم شـته چـې اتيـا کالـه، سل کالـه او حتـې تـر يـونيم سـلو کلونـو پـورې عمـر لـري. ځينـې څيزونـه خلـک د مـوزيم لـه پـاره وړي، ځينـې بهـر ملکونـو ته لکه کاناډا ، لندن، جرمني او نورو ته ورل کيږي»

يـاده دې وي چـې اوس هـم د پښـتني کلتـور سـينګار تـوکي چـې لـه سـپينو زرو څخـه بـه جوړيـدل د افغانسـتان پـه کليـو او بانـډو کـې پيـدا کيـږي چـې بيوپـاران يـې راټولـوي او پـه څـه نـه څـه شـکل بهرنيـو هيوادونـو تـه لېږدول کيږي چې هلته بيا د انتيک په بيه پلورل کيږي.

د چیندرو لوبه

پــــه ساعت کې مې ژړلي
په ساعت کې مې خندلي
چــې په ځان نه پوهیدلي
زه هـــــــمغسې وړه وای

ســندرغاړې نغمــې پــه دې ســندره کــې د وړوکــوالي دا ارمـان پـر ځـای کـړی دی. اوس هـم پـه کلیـو او بانـډو کـې

ماشومانې نجونې چيندرو ګانې کوي، د ګوډيانو لوبې کوي، په بامونو خېژي او په ديوالونو د کرښيو لوبه کوي. خو ډېرې داسې لوبې چې پخوا به ماشومانو نجونو کولې، اوس په ډېرو سيمو کې د هېرېدو په حال کې دي، خو د چندرو لوبه د افغانستان په ډيرو کليو او بانډو کې اوس هم ماشومانې نجونې په ډېره علاقمندۍ سره کوي.

دا چې د چندرو لوبه څنګه تر سره کيږي، د نبيلې په نوم يوه ماشومه نجلۍ چې په دريم ټولګي کې زده کړې کوي راته وايي:

((اول مونږ د چندرو لپاره ځمکه جاروکوو، بيا د څلورو خطونو منځ کې پنځه خانې جوړې کړو چې يکه، دوکه، درې که څلورکه او پنځه که ورته وايي. په دوه او يا څلور جينکو دا لوبه کيږي ګالۍ په نمبر سره اول په اوله خانه کې، بيا په دويمه او همداسې تر پنځمې پورې په يوه پښه ورځو. په منځنۍ خانه کې دمه کوو او ګالۍ بيا په مزه مزه له يوې خانې بلې ته بيايو، کله چې ګالۍ د کومې خانې په کرښه راشي. نو بيا هغه تن وسوزي (اوټ) شي.))

د زکيه په نوم يوه بله نجلۍ وايي چې د ښوونځي او

کور له کاره چې اوزګاره شي، نو په چندرو خپل ساعت تیروي.

خو د نادیه په نوم یوه بله نجلۍ وایي چې دومره یې د چندرو لوبه خوښه ده چې که خپله یې کوي او که نورې نجونې یې کوي دی ترې خوند اخلي.

خو یوه بله جینۍ وایي چې کله یې د چیندرو لوبه لګولې وي او مور ورته غږ وکړي، غوسه ورځي.

یاده دې وي چې د چندرو لوبه د افغانستان په ټولو سیمو کې په څو بڼو ترسره کیږي او د هر کلي او بانډې ماشومانې نجونې په ډېر شوق سره د چیندرو لوبه کوي.

د سپېلنو لوګی

سپند
بلا بند
د شنو سترګو بلا بند
په اوبو کې د ماهیانو
په هوا کې د مارغانو
په ځمکه د پیریانو نظر بند

دا د داسې یوه ماشوم له حنجرې راوتې سندره ده چې هر سهار د جلال اباد ښار په بیلابیلو برخو کې دوکان په دوکان ګرځي، د خرڅلاو لپاره لګېدلو توکو

ته سپېلني لوګی کوي او له همدې لارې يوه څه پيسې لاس ته راوړي.

د افغانستان په کليو بانډو کې له پخوا راهيسې خلک سپېلنې د نظر ماتي په خاطر لوګی کوي. خو اوس دا کلتور تر ښارونو هم راغځېدلی دی.

د جلال اباد ښار يو دوکاندار حاجي دلاور وايي چې د سپيلنو لوګی کول يو رواج ګرځېدلی، کوم شرعي بڼه نه لري.

«سپېلني، مانوا او يا نور چې خلک يې لوګی کوي يو رواج او ټوټکه ده چې له پخوانو خلکو راپاتې ده. کومه شرعي بڼه نه لري او دا اوس چې په بازارونو کې دا ماشومان ګرځي او سپېلني دودوي، څوک ورته د زړه سوي په خاطر يوه روپۍ دوه ورکوي، او څوک يې په عقيدوي لحاظ ورکوي چې ګوندې په کاروبار کې يې زياتوالی وشي.»

د بي بي هوا ښوونځي د دولسم ټولګي يوه زده کوونکي حليمه وليزاده وايي چې د ضرورت په وخت کې له خپل چم ګاونډ څخه خځلې راټولوي او له سپېلنو سره ګډ يې لوګی کوي.

«کله چې زمونږ کور کې کوم ماشوم يا کوم زلمی د

نظره کیږي، موږ د خپلې کوڅې نه خځلې او خاشاک راټولو او ناروغ ته یې له سپیلنو سره ګډ لوګی کوو. دا د دې لپاره چې که هغه نظر باز زموږ په چم ګاونډ کې وي نو په هغو خځلو به یې ښې لګېدلې وي، نو ځکه ورته خځلې لوګی کوو. چې نظر یې مات شي»

شاعر او لیکوال عزت الله ځواب بیا وایي چې پخوا به د نظر ماتي تر څنګ خلکو سپېلني د کوټو د وږم د بدلېدو په خاطر هم لوګی کول:

«پخوا به د سپری او خوشبویانو امکانات نه و. په لیرو پرتو سیمو کې به خلکو د دغې سپیلنو او مانوګانو د لوګي نه کار اخیسته. په کوټو کې به یې په دې خاطر لوګی کول چې د کوټې وږم بدل کړي. د نظرماتي له پاره هم کارول کیږي. همدا رنګه چې د کومې کورنۍ ډېر غړي به په یو ځای راټول شول نو د کورنۍ مشرې ښځې به د سپیلنو لوګی کولو، ځینو ورته خولۍ نیولې، ځینو به ورته پګړۍ نیولې او ځینو به پرې هم لمنې نیولې او دغه دود تر اوسه پورې په سیمه کې شته دی»

زلمی شاعر بختیار ساحل بیا وایي چې پښتو شعر ته د سپیلنو او نظرماتي مضمون په ښکلې بڼه راننوتی

دی.

«حمزه بابا په یو بیت کې وایي چې:

قربان دې له لیمو نه بلا سترګې درپسې دي

محـــفل ته چې راځې له سپیلنو سره راځه

حمـزه بابـا پـه دې بیـت کـې د خپـل محبـوب د ښـکلا ستاینه کـړې، ورتـه وایـي چې سـتا ښـکلا دومـره ډیـره ده که محفل ته راځې نو خامخا ځان ته سپیلني لوګی کوه.»

د پښـتو لنـډۍ یـا ټپـه چـې زرګونـه کالـه عمـر لـري، د دې مضـمون خـوا ړه یـې لـه یـوه نسـل څخـه بـل تـه سـینه پـه سـینه رارسـولې او د پښـتو سـروکو خونـد او رنـګ یـې ورزیـات کـړی دی. ځکـه خـو پـه ډیـرو سـرکو کـې هـم د مـاښو او سپیلنو په هکله لنډۍ هم ویل شوي دي.

« مورې ماښو ورته لوګی کړه

شایسته ناوکۍ، وه پشتني ناوکۍ، الله دې مل شه

زیارت ته تللې چا به یې مخ لیدلي وینه

شایسته ناوکۍ، وه پشتني ناوکۍ، الله دې مل شه»

دا چې د سپېلنو د لـوګي پـه اړه شـریعت څـه حکـم کـوي دا پوښـتنه پـه جـلال ابـاد کـې د حضـرت صـفا ابـن بیضـا جـامع جومـات خطیـب مولـوي عبدالبصـیر بصـیرت دا رنګه ځوابوي:

«دا کومه نښه خبره نه ده چې بعضې خلک د بد نظر لپاره سپیلني یا بل شی لوګی کوي. مونږ په دې عقیده لرو چې خیر او شر ټول د الله تعالی له اړخه دي. د نظر بهترینه دفع څلور قل سورتونه دي، هره شپه باید له ویده کیدو د مخه په ځان وویل شي، له هر افت نه به یې الله تعالی ساتي.»

یاده دې وي چې سپیلني د پسرلي په موسم د غرونو په لمنو کې خود رویه راشنه کیږي چې ځینې خلک یې دانې په کورونو کې ساتي او د ضرورت په وخت یې لوګي کوي.

د نذر رواج لا ژوندی دی

سریزه:

نـذر یانذزانـه داسـې یـو رواج دی چـې لـه پېړیـو را پـه دېخـوا یـې پښـتنې مېرمنـې تـر اوسـه پـالي، د نـذر بهیـر داسـې تـر سـره کیـږي، چـې د کـورنۍ کومـه ښـځه د یـوه ارمـان پـه خـاطر نـذر منـي او پـه ټـاکلې ورځ پـرې خپلـوان او د چـم ګاونـډ ښـځې راټولـوي. او د ارمـان د پـوره کیـدو لـه دعـا سـره یـې خـوري. نـذر پـه ډیـرو سـیمو کـې د غتـو

وریجو او پېو څخه جوړېږي. د نذر له خوړلو وروسته بیا هره ښځه د خپلې وسې سره سمې پیسې په قاب یا پلیټ کې اچوي چې دا پیسې بیا د یو بل نذر په منلو سره مصرفېږي.

راپور:

نذر یا نذرانه په پښتني ټولنه کې داسې یو دود دی چې له پخوا څخه رواج لري او اوس یې هم پښتنې مېرمنې پالي.

د پښتنو په ډېرو سیمو کې د یوه ارمان د پوره کېدو او یا هم د یوه ناروغ د روغتیا په خاطر د کورنۍ یو تن په ځان نذر مني او د ارمان د پوره کېدو په خاطر خپلوان او ګاونډیان راټولوي او هغه منل شوی نذر په ګډه سره خوري.

دا نذر په ځینو سیمو کې له غټو وریجو او شېدو څخه جوړېږي، او په ځینو ځایونو کې پرې بیا خېرلی حلالوي او وینه یې د ناروغ ماشوم پښو کې تویوي.

د شمشاد په نومېد د پاخه عمر یوه مېرمن چې د حصار شاهي په کېمپ کې استاده ده، او په ډېرو نذرونو کې یې برخه لرلې، مشال راډیو ته د نذر په اړه

څه دا رنګه وویل:

«کله چې په کور کې مریض پیدا شي، نو د کور غړي یې هڅه کوي چې په څه نه څه طریقه دا مریض ښه شي. چې ډاکټر ته یې بوزي هغه ورته دوا ورکړي او مثبت تاثیر پرې ونه کړي نو بیا چې د هرې لارې وي چې خدای دا ناروغ او س ښه کړي نو بیا پرې خامخا نذر مني. د قرآن شریف ټکي پرې تلاوت کوي او بیا وایي چې خدایه دا خیرات ستا په نوم ورکوم. په دې امید سره چې دا ناروغ به مو ښه شي. او یا دا چې زما په سر چې کوم مثیبت راغلی، دا رانه لېرې کړي»

د افغانستان په ځینو ځایونو کې ښځې را ټولېږي، او یوه مشهور زیارت ته سره ځي او هلته په ګډه منلی شوی نذر سره خوري. نوموړې مېرمن چې څه وخت یې په مزار شریف کې تېر کړی، وایي چې هلته ښځې زیارتونو ته نذرونه وړي.

«ما ډېر عمر په مزار شریف کې تېر کړی دی. هلته به مې په شاه ولی والله کې لیدل چې ښځو به زیارتونو ته پوښونه راوړل، هغه به یې پرې هوارول، په یوه غټ دېګي کې به یې پیسې اچولې، له ډېرو لېرو منطقو نه به ورته ښځې راتلې، چا به یوه زانګو ځوړند کوله او دا

په دې مانا چې که خدای زوی راکړي او هلته د پېر زيات زياتونه هم دي چې په بېلابېلو مناسبتونو کې ورته نبځې ورځي.»

يوه بله مېرمن وايي: کله چې هم نذر ومنې نو بيا پرې خپلوان او ګاونډيان راټولوي او د شير برينج يا د وچې اوه رنګه مېوې له چايو سره د نذر په توګه خوري او د ناروغ د روغې ستې دعا کوي:

« هر کال په اخره چارشنبه کې مو ړ نذر نيسو. بزرګه مياشت کې هم نذر منو. کله چې د نذر د خوړلو ورځ راشي بيا پرې خپلوان او ګاونډيان راټولوو او شير برينج، يا مالوده مو پخه کړې وي، هغه په ګډه سره خورو. او يا هم د سخي صاحب په په نوم اوه رقمه وچه ميوه له چايو سره رابلل شويو مېلمنو ته ږدو. او هر څوک چې دا نذر وخوري بيا د خپل وس سره سم يو څو روپۍ په پلېټ کې اچوي، په دې پيسو بيا يو بل نذر منل کيږي»

خو په افغانستان کې بيا ځينې هاغه مېرمنې چې لوړ تعليمونه يې کړي ، د نذر په شمول په ډېر شګومونو باور نه لري. له همدغسې مېرمنو څخه يوه هم د افغانستان په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو

استازې فرښته انوري هم ده. نوموړې د نذر په حقله مشال راډيو ته وويل:

«په افغاني ټولنه کې دا معمول دي چې د نذر ورکول، د نذر نيول او يا د نذر منل ډېره مروجه خبره ده خو زه د دې شي ډېره مخالفه يم، ځکه چې دا شی نه په اسلام کې شته، نه په قرآن کې شته. تر هر څه مهم، تر هر څه لوړ او تر هر څه اړين د خدای ج عبادت دی او بس»

نذر په پښتني فلکلور او ولسي سروکو کې هم ډېر ځله راغلی دی. پښتو لنډۍ چې زرګونه کلونه عمر لري د نذراني يادونه په کې شوې ده او پښتو شعرونو ته يې هم لاره موندلې ده. د نذر په کلتوري ارزښت چې مو کله د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي استاد لال پاچا ازمون وپوښت، هغه په ځواب کې وويل:

«کله چې د ولس له غبرګې يو څه راپورته کيږي، شاعر به هغه انځوروي يو په دې برخه کې د نذر او نذراني خبره ده. د کوم ارمان په مقابل کې چې کومه فداکاري ښودل کيږي، د هغې نذرانه هم دغه نذر دی چې زموږ شاعرانو په شعرونو کې را اخيستی دی. انګيزه يې له ملي نظمونو څخه ده. لومړنې بنسټونه يې ملي نظمونو ايښي دي چې هغه زمونږ په چاربېتو،

غزلو، لوبو ، بدلو او خصوصاً په لنډيو کې نذر ډير ياد شوی دی»

يــاده دې وي چې پــه ځينــو کليــو ، بانډو او ښــارونو کــې د نـــذر بهيـــر دا ســـې تـــر ســـره کيـــږي چـــې د نـــذر خوړلـــو وروســـته هـــر ه ښـــځه لـــه خپلـــې وســـې ســـره ســـم پـــه قـــاب يـــا پلېټ کـې پيسـې اچـوي چـې ورتـه ولـې شـوې پيسـې بيـا د يو بل نذر په منلو سره مصرفيږي.

واسکټ د پښتنو زينت

لکه پښتنې مېرمنې په خپل لباس کې پوړنې ته تر هر څه زيات ارزښت ورکوي، داسې يې نارينه په خپل لباس کې واسکټ ته ډېر ارزښت ورکوي.
واسکټ له تنکي زلميتوبه تر زړښته پورې پښتانه په خپله جامه کې خوښوي. او د پښتنو داسې يوه نښه ده چې که د هر چا په تن وي د پښتون ګمان پرې کېدی شي.
سره له دې چې اوس په ننګرهار کې ګرمي اوج ته رسېدلې او هر چا پورې خپلې جامې اور شوې خو په

جلال اباد کې په مشرانو سربېره ځینې ځوانان هم واسکټ په تن ګرځوي.

یو تن ځوان چې محب الله نومېږي او په سخته ګرمۍ کې یې واسکټ په تن کړی، وایي چې بې له واسکټه ورته ځان بد ښکاري.

«که څه هم ګرمي ده او سړی نه شي کولای چې له جامو پرته بل څه په تن وګرځوي. خو بیا هم زه واسکټ په تن ګرځوم، ځکه زما ډېر خوښېږي چې درنه جامه ده، زینت هم ورسره د سړي په ځای وي او دغه راز ډېر جیبونه لري او بله دا چې واسکټ د چا په تن وي سړی ورسره دروند ښکاري. یوازې زه نه، چې په جلال اباد کې ډېر ځوانان واسکټ خوښوي او دا ځکه چې دا د پښتنو دود دی»

ځوان شاعر طاهر ځلاند چې د کار په سلسله کې په کابل دېره دی وایي چې کله هم جلال اباد ته راځي نو له خپلو کالیو سره واسکټ اغوندي.

«که څه هم زه په کابل کې وظیفه لرم، خو کله چې هم ننګرهار ته د راتلو نیت وکړم، نو د پنجشنبې په ورځ له جامو سره واسکټ اچوم. ځکه چې زه ننګرهار ته راځم او ننګرهار یو سوچه پښتني ماحول دی. پښتانه چې

وادہ یې هم وي نو د سپینو جامو سره تور واسکټ خامخا کوي او ما ته چې د غم ښادۍ د نمانځلو موقع په لاس راشي، خامخا له وینځل شویو جامو سره واسکټ اچوم»

په جلال اباد ښار کې د محمد هاشم په نوم یو تن ګنډونکی وايي چې په سلو کې نوي تنه چې جامې ګنډي نو واسکټ هم ورسره جوړوي.

«واسکټ یو ملي لباس دی. په تیره د افغانستان په دې دریو ولایتونو کونړ، لغمان او ننګرهار کې ډېر زیات استعمالېږي او موږ هم ورسره د ښه اخلاص نه کار اخلو، په مناسبه بیه یې ورته جوړوو. فعلاً څلور ډیزاینه واسکټونه موږ جوړوو. یو ته یې یخندار یا بینډ وايي، بل ته ګول وايي او بل ته هاف وايي او څلورم یې د دریشي سره جوړېږي اوس د پخوا پر تله واسکټ ډېر خلک جوړوي په سلو کې اتیا یا نوي تنه له خپلو جامو سره واسکټونه هم جوړوي»

د یادولو ده چې یوازې په ننګرهار کې نه بلکې، د افغانستان په پښتون میشتو سیمو او دغه شان په لره پښتونخوا کې واسکټ د پښتنو د کلتور برخه ګرځېدلې چې په ښه شان سره پالل کیږي.

مازيګر

د شپې او ورځې په دوران کې ماريګر دا سې يو مهال دی چې د پښتو لنډيو/ ټپو کې تر بل هر څه زيات ياد شوی او اوس هم پښتو شعرونو کې جوت مقام لري. په مازيګر کې نجونې ګودرونو ته او ځوانان په کې ميله ځايونو ته ځي او د ساعتېرو بنډارونه جوړوي. دا لنډ او ښکلی مهال اوس هم پښتو شعرونو کې هر شاعر کارولی او تر څو چې شعر او شاعري وي، د مازيګر له ذکره به خالي نه وي.

شاعر او ليکوال ولي محمد کنډيوال وايي چې

ځـو مره د مـازيګر وخـت لنـډ دی، هـو مره پـه پښـتو ادب
کې اوږد عمر لري.

«همدغـه مـازيګر دی چـې ډېـر مينـان يـې د وعـده پـه توګـه کـاروي. مينانـانو لپـاره ځکـه د ډېـر اهميت وړ دی چې پـه مـازيګر کـې بـه نجـونې ګـودرونـو تـه تلـې. لـه همدې املـه يـې پښـتو ادبيـاتو کـې ځـای نيـولی دی. همـدې تـاريخي ريښـې تـه پـه کتـو سـره مـازيګري زمـوږ پـه کلتـور او ادبيـاتو کـې يـو ځـانګړی ځـای لـري. شـاعران يـې پـه خپلو شعرونو کې ببخـي ډېـر يـادوي. کـه وويـل شـي چـې د پښـتو شـعر کـې چـې کـومې کليمـې ډېرې يـادې شـوې نـو د ګوتو پـه شمار کليمو کې بـه يـو هـم مـازيګر وي.»

د ننګرهـا پوهنتـون د ژبـو او ادبيـاتو پـوهنځي اسـتاد ببـرک ميـاخيـل وايـي چـې لـه مـازيګر نـه پـه پښـتو شـعر کـې د يوه انځور په توګه کار اخيستل کيږي.

«زه خپلـه چـې کلـه هـم د مـازيګر نـوم اورم، ماتـه ګـودر مخـې تـه درېږي، ماتـه منګـی ذهـن تـه راځـي او مـا تـه د نجونـو هغـه کتارونـه مخـې تـه راځـي چـې منګـی پـه سـر يـا منګـی پـه تـرخ کـې بـه ډلـه ډلـه د ګـودر پـه لـور روانـې وې. او مـا بـه پـه زلميتـوب کـې ليـدل. خـو اوس بـد بختانـه ګـودرونـه يـو څـه سـاړه شـوي او ځـای يـې لاسـي بمبـو نيـولی

دی. ځکه اوس د ګودرونو ننبې يو څه کمې ښکاره کېږي. خو په پښتو ادب کې د مازيګر اغېزلا په خپل ځای پاتې دی. له دې نه د يوه سمبول او يوه انځور په توګه کار اخيستل کېږي او زموږ په پښتو شاعرۍ کې يو جوت تاثير او اغېز لري»

نقيب احمد اتل هم په مازيګر کې د نجونو د ګودرونو او د ځوانانو د بنداړونو خبره کوي.

«دغه وخت کې به جينکۍ ګودر ته راتلې، او موږ ځوانان به ګودر ته څېرمه په يوه لوړ کنډو ورته بنداړ جوړ کړی و. د نجونو ګودر ته تګ به يو خوند لرلو او زموږ د ځوانانو بنداړ به بل خوند لرلو. ما خپله هم په ځينو شعرونو کې ګودر ياد کړی دی چې:

مازيګر دی ښېرا مه کړه يو بې څوکه خوار اتل يم

ډېر وېرېږم له ازاره زړه مې سترې کېږي

نو زه فکر کوم د مازيګر په نوم کې يو کيف او خوند پروت دی. ځکه خو يې شاعران په خپلو شعرونو کې يادوي او پښتو شعر کې يې ځای خپل کړی»

نادر دانش وايي چې مازيګر هغه مهال دی چې د ورځې ستړيا په کې دمه کېږي.

«د مازيګر په وخت کې مزدور له کاره ستړی راځي،

بزګر له کروندې سترې راځي، دغه هاغه وخت دی چې ورځ ته د پای ټکی ایښودل کیږي. هر څوک د یوې لنډې دمې په توګه دغه وخت ته تم کیږي. د مازیګر انځور ځکه شاعرانو ډېر کارولی دی چې مازیګر د دیدنونو وخت دی او وعدې په کې پوره کیږي»

په بې شمېره پښتو ولسي سندرو کې مازیګر ته ځانګړی مقام ورکړل شوی، میرمن قمرګله هم په یوه سندره کې د مازیګر یادونه څه دا رنګه یادونه کوي.

ما مینتوب لیدلی نه و

ګل وروکی

د مازیګر اوبو ته تلم مېینه شومه

مورې

که راته راکړې سور سالو په سرومه

مورې

که څه هم اوس په ډېرو پښتون مېشتو سیمو کې مازیګري ساړه شوي، د نجونو ګوردونو ته تګ کم شوی او ځوانان هم د پخوا په څېر بندارونه نه جوړوي، خو پښتو شعرونو کې اوس هم د مازیګر مهال هماغه پخوانی ارزښت له ځانه سره ساتلی او تازه دم شاعران یې هم په خپلو شعرونو کې له انځورونو څخه استفاده

کوي.او له دې هر څه سره سره مازيګر يو مذهبي او اسطوريي تقدس هم لري، ځکه خو دا لنډۍ د ډېرو په خوله وي چې:

مازيګری دی ښېرې مه کړه
ته به د ناز ښېرې کوې رښتيا به شينه

فال

سریزه:

فال کتل داسې یو دود دی چې له پخوا نه پښتنو سره راروان دی او په ډېرو سیمو کې اوس هم پالل کیږي. اوس هم یو شمېر پښتانه د رحمان بابا په اشعارو فال ګوري، اوس که فال کتوونکي په بازارونو کې ډېر نه تر سترګو کیږي، نو ګڼ شمېر فال کتوونکې ښځې په کورونو ګرځي او د نالوستو ښځو فالونه ګوري او په بدل کې ترېنه پیسې اخلي.

راپور

سره له دې چې پښتانه د اسلامې عقایدو لرونکي دي، خو یو شمېر داسې دودونه هم پالي چې شریعت کې جواز نه لري. په دې کې یو هم د فال کتل دي چې اکثره ښځې پرې باور لري او

دخپل ژوند د راتلونکې په اړه فالي ته د خپلو لاسونو کرښې ورښيي.

د نسیمې سید په نوم یوه میرمن وایي چې نالوستې ښځې له یوې مخې د فال کتوونکو په خبرو باور لري.

«هغه ښځې چې بې سواده دي، کورنۍ ښځې دي، هغوی په فال عقیده لري.مثلاً یوه ښځه راځي، د هغوی دلاسونو کرښې ګوري، هغوي غولوي او په مقابل کې ترې پیسې اخلي.لکه څنګه چې یو روانشناس د خلکو قوارې (شکل) ته ګوري او روحیات یې مالوموي. په همدې توګه فال کتوونکي ښځې هم کورنیو ښځو ته داسې خبرې کوي چې د هغوی د خوښې وړ وي»

د رښا قادري په نوم یوه میرمن چې د نجوم علم یې لوستی او د لاسونو د کرښو په پیژندلو کې مهارت لري وایي چې هټلر به د خپلو لاسونو له کرښو څخه خپل ملک کنټرولاوه.

«یوازینې کس چې په کف شناسي پوهیده، هغه هټلر و چې د خپل ملک چارې به یې د خپلو لاسونو له کرښو تنظیمولې. خو اوس ډېر ځوانان شته چې فال کتوونکو ته ورځي او ورته وایي چې ته زما د لاسونو دا کرښې وګوره چې زما په نصیب کې دا جینۍ شته او که نه، چې فال کتوونکي دا توانمندي نه لري دا هر څه په تعلیم او کوشش سره کیږي»

میرمن قادري زیاتوي چې د فال کتل یې زده دي، خو له ځانه پرته د بل چا فال نه ویني.

«ما په پاکستان کې پوره لس کاله د نجوم د علم مطالعه وکړه. زه اوس کولای شم چې د لاسونو له کرښو د خپل ژوند راتلونکي احتمالي خوښي او غم یو څه مالوم کړم خو چا ته حال نه وایم. خو نور فال کتوونکي چې ما ته وواېي چې ستا په تقدیر کې یې دا لیکلي نو زه پوهېږم چې دروغ وايي.

-میرمن قادري، تاسو نورو خلکو ته هم فال ګورۍ او که څنګه؟

زه نورو خلکو ته فال نه ګورم، ځکه چې زما کورنۍ او دوستان زما په فال کتلو باور لري او زه هغوی نه شم خپه کولای»

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد لال پاچا ازمون بیا په دې باور دی چې د فال کتلو کلتور له هندوانو څخه پښتنو ته ورپاتې دی:

«د رحمان بابا په اشعارو باندې به خلکو فال نیولو، د یونس په اشعارو چې د رحمان بابا پېرو شاعر دی خلکو به پرې فال لیده. کله چې د هندي سبک پېروان دلته پیدا شو، تک و راتګ زیات شو، نو دا د فال کتلو طور و طریقه دلته راولېږدول شوه. پخپله په ذاتي صورت کې د پښتنو په وجود کې دا شی نه شته. او نه یې په کلتور کې دومره موجود دی. تاسو ګورۍ چې په ښارونو کې د سرکونو په غاړه چې څوک

هم فال ګوري، هغه پښتانه نه دي، د نورو ځايونو څخه راغلي دی او فالونه ګوري چې اکثره يې په کې هندوان دي»

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو پوهنځي استاد منګل شيرزاد فال کتل د نالوستو خلکو د باور سره جفا ګڼي

«ځينې کسان چې د ولسونو له سپيڅلتيا نه غلطې استفادې کوي، هغه دا فال کتوونکي دي. البته د نجوم علم شته چې د ځينو آلو او اسبابو په ذريعه يو څه کارونه تر سره کوي، خو ځينې هغه کسان چې په کورونو ګرځي او فالونه ګوري او زموږ نالوستې ښځې غولوي چې مثلاً ته به دومره زامن راوړې، تاسره به ميړه دا سې سلوک کوي او ستا بخت به ډېر ښه وي ته به خوشبخته يې، دا هغه څه دي چې له اسلام سره اړخ نه لګوي. دا يو غلط کلتور دی چې په دې جامعه باندې حاکم دی»

د ننګرهار د اطلاعاتو او کلتور ريس اورنګ صميم فال کتل يو ناوړه دود ګڼي او وايي چې زموږ د خلکو عقيدې او اقتصاد کمزوري کوي.

«موږ کلتورونه په دوه ډوله ويشو چې يوه ته يې منلي او بل ته يې نامنلي وايو. هغه چې منلي دي هغه زموږ په ګټه دي او هغه چې نامنلي دي، هغه زموږ اقتصاد ته ضرر رسوي، هغه زموږ ټولنيز شخصيت ته ضرر رسوي او هغه زموږ کلتور ته

صدمه رسوي چې له دې جملې څخه يو هم د فال نيول دي. دا يوه خرافاتي عقيده ده چې زموږ زيات ځوانان د دې ښکار کيږي زما له علماء کرامو څخه دا هيله ده چې د دغسې خرافاتو په وړاندې خپلې فتواګانې وړاندې کړي»

د يادولو وړه ده چې پخوا به د جلال اباد ښار په بيلا بيلو چوکونو کې د سرکونو په غاړه فال کتونکي ناست وو او د طوطيانو په ذريعه به يې د ځوانانو د ارمانونو د راتلو کيدو په خاطر فالونه کتل، خو اوس ګڼ شمېر ښځې په کورونو ګرځي او د کورونو دننه د ښځو فالونه ګوري او له دغې لارې په زرګونه روپۍ لاس ته راوړي.

په ننګرهار کې
د ولور ځای ګل نيولی

سريزه:

د خپلوۍ يا رشتې په معامله کې چې کله د هلک کورنۍ ته د انجلۍ د کورنۍ له خوا د ستمال ورکول کيږي، نو په يوه پتنوس يا شکور کې يې په ښکلي ډول ګل جوړ کړی وي چې د هلک کورنۍ د خپلوانو په ګډون په ګل کې د خپل وس مطابق پيسې اچوي چې هغه پيسې بيا د کوژده شوې انجلۍ برخه وي

راپور:

د ننګرهار په يو شمېر سيمو کې د خپلوۍ يا رشتې په معامله کې اوس د ولور ځای ګل نيولی دی.
ګل چې په يوه نوي شکور يا پتنوس کې په ښکلي ډول جوړ شوی وي او يوې وړې ډولۍ ته ورته شکل لري، د انجلۍ د کورنۍ له خوا د هلک کورنۍ ته د د ستمال ورکولو پر وخت

کېښنو دل کيږي، چې د هلک کورنۍ په کې د ولور په ځای د خپل وس مطابق پيسې اچوي.

د پاخه عمر لرونکي زرغونه چې د ننګرهار ولايت د کامې ولسوالۍ سره تعلق لري او له ډېرو کلونو راهيسې په جلال اباد ښار کې اوسېږي، وايي چې په ګل کې اچول شوې پيسې د نجلۍ برخه شي.

«پخوا به ولورو چې د هغه وخت او زمان چې څه پيسې وې، د هلک پلار ته به د نجلۍ پلار ويلې چې دوه لکه، يو لک يا پنځوس زره روپۍ به راکوې خو اوس دا رواج دی چې د خپلوۍ په معامله کې دستمال ورکوي، نو په هغه پتنوس کې چې ګل ايښې وي، هغه ګل چې د هلک کورنۍ اخلي، نو په پتنوس کې ورته د خپل وس مطابق پيسې اچوي چې دا پيسې د نامزادې انجلۍ شيريني وي چې بيا يې په خپل جهېز لګوي»

ځانګه حبار خيل چې د حصارک ولسوالۍ څخه ده او اوس په جلال اباد کې اوسيږي خوشحاله ده چې د ولور ځای ګل نيولی دی.

«پخوا به چې يې کومه نجلۍ چا ته په نوم کوله نو د هلک او انجلۍ پلرونه به سره کيناستل او په ساعتونو ساعتونو به يې دا جنجال کولو چې دومره پيسې به راکوې، د هلک پلار

به ویلې چې زه دومره وسه نه لرم خو د نجلۍ پلار به تېنګار کاوه چې هر څنګه وي دا ولور به راپوره کوې. خو اوس د نجلۍ لخوا یو ګل د هلک کورنۍ ته ورکول کیږي چې ګل توکره ورته وایي، نو د دغه ګل په بدل کې د هلک کورنۍ د خپل اقتصادي حالت ته په کتو سره په پتنوس کې د نجلۍ لپاره برخه اچوي»

د مرسل نوري په نوم یوه بله نجلۍ وايي چې په کومې نجلۍ چې ولور اخیستل شوی وي، د خاوند په کور کې يې ژوند تریخ وي.

«اوس چې د ګل دستي رواج نوی نوی رامنځته شوی، زما په خیال ډېر ښه رواج دی. ځکه چې په کومو جینکو چې ولور واخیستل شي، د خاوند په کور کې يې ژوند ډېر تریخ وي. نو که چېرې دا رواج دود شي، زموږ خوېندې به په خپل راتلونکي ژوند کې ډېرې خوشحال وي»

یو تن شاعر او لیکوال امین الله زهیر تمه لري چې په ټوله پښتونخوا کې د ولور ځای ګل ونیسي.

«د ګل اخیستلو په وخت کې د نامزاد د کورنۍ تر څنګ د هغوی خپلوان او عزیزان ورځي او د ګل ورکولو په وخت کې په پتنوس کې د نجلۍ لپاره برخه اچوي. په دې کار سره یو خو د ولور هغه کلچر له منځه ځي او بل دا چې د دغه پیسې د نجلۍ

برخه وي چې هغه پرې بیا د خپل واده له پاره د خپلې خوښې سینګار توکي اخلي»

د ذکر وړ ده چې د ننګرهار ولایت د بېلابېلو ولسوالیو خلک چې په دې ورو ستیو کلونو کې جلال اباد ښار کې د یره دي، او یا هم هغه سیمې چې ښاري کلتور یې خپل کړی اکثره یې د خپلوۍ یا رشتې په معامله کې د دستمال ورکولو پر وخت د ولور پر ځای ګل ته ترجیح ورکوي.

۳۹ شمېره

په افغانستان کې د ۳۹ شمېره له پخوانه د عامه ذهنونو په وړاندې د اخلاقي فساد په جرمونو ککړو خلکو ته کارول کېږي او اکثره خلک د دغې شمېرې څخه بد ګڼي. د موټر په نمبر پلېټ کې يې نه خوښوي او د خپل موبايل له پاره داسې شمېره نه اخلي چې په سر او يا اخر کې يې ۳۹ راغلې وي.

په جلال اباد ښار کې د عبدالقيوم اميني په نوم د موبايل سيم کارتونو يو تن پلورونکي وايي چې هغه سيم کارتونه ورباندې ټول کوټه شوي، چې په سر، منځ او اخر کې يې ياده شمېره راغلې وي. نوموړي وويل:

«موږ ته چې د موبايلونو له کمپنۍ نه يو سيټ يا زر عدده سيم کارتونه راشي نو هغه موږ پسې ثبت شي. په دې کې په سلګونه داسې سيم کارتونه هم وي چې په سر، منځ يا اخر ته يې نهه دېرش شمېره راغلې وي. له موږ نه دا سيم کارتونه هيڅوک نه اخلي. کمپنۍ يې هم

بېرته له موږ څخه نه اخلي، اوس ما سره په سلګونه داسې سيم کارتونه پراته چې د ۳۹ شمېرې له وجې رابانده کوتېه شوي دي، حکومت بايد داسې وکړي چې د ټولو کمپنيو کوډونه دې ۳۹ کړي چې ټول خلک مجبور شي چې په سيم کارتونو کې له دغې شميرې څخه بد ونه ګڼي.»

د تورخم کابل د لويې لارې يو تن ډريور مسعود چې د موټر د نمبرپلېټ په سر کې يې ۳۹ شمېره راغلې، وايي چې اکثره مسافر هم ورسره په موټر کې د تلو له پاره زړه نه ښه کوي.

«زما د موټر د نمبر پلېټ په سر کې ۳۹ راځي. کله چې په هلته کې خپل وار ته موټر ودروم، نو سورلۍ را سره په دې خاطر زړه نه ښه کوي چې نمبر پلېټ مې نهه دېرش دی. په ښار کې چې تېرېږم د نهه دېرش غږ راپسې کيږي. څو ځلې مې له خلکو سره جنګونه هم پرې کړي دي، څو جوړه جامې مې په کې شکېدلې دي. اوس مې د مجبورۍ ورځې نه موټر په کور کې درولی دی.»

د عامه ذهنيت دې مسلې هغه وخت زور واخيست چې د لويې مشورتي جرګې د څلوېښتو کمېټو څخه يوه ۳۹ راغله، نو دې کمېټې له دغې شمېرې له اخيستلو

نه انکار وکړو، د جرګې چارواکو هم د دوی غوښتنه ومنله په ۳۹ شمېره یې چلیپا کش کړه او پر ځای یې یو ځلوینښتمه شمېره ورکړه.

کله چې د لویې جرګې د ۳۹ کمیټې استازو احتجاجاً دغه شمېره رد کړه، نو په هماغه سهار په امریکا کې میشت افغان شاعر او ژورنالست په انټرنیټي پاڼې فېسبوک کې په خپل پروفیل ۳۹ ولیکل او له نورو ملګرو یې هم په دې ټکو غوښتنه وکړه:

که غواړئ پخپلې ټولنې کې د خرافاتو په وړاندې یو وړوکی او د خپل وس سره ګام پورته کړئ، نو راځئ د احتجاج په ډول خپل د پروفایل تصویرونه ۳۹ وټاکو.

په همدې ورځ په سلګونو افغان ځوانانو خپل نوم سره خواکې د تصویر په ځای ۳۹ ولیکل.

فواد لامع مو د ټیلفون په کرښه وپوښته چې څنګه ورسره دا احساس پیدا شو. هغه راته وویل:

«کله چې د هیواد مشرانو په لویه جرګه کې د ۳۹ شمېرې څخه انکار وکړ نو دغه خرافاتي مسلې ته یې ناخود اګاه مشروعیت ورکړو. دا خرافاتي مسله یې یو ډول رسمي کړه. ما له ځوتنو دوستانو سره په دې هکله

مشوره وکړه او هغه څه چې د دې خرافاتو په وړاندې زما له وسه کېدل هغه دا وو چې زه دې په خپل فیسبوک باندې د تصویر په ځای د نهه دېرش شمېره ولګوم او له نورو دوستانو هم وغواړم چې دا شمیره دومره ډېره شي چې بلاخره خلک یې بد ونه ګڼي»

کله چې مو دا خرافاتی مسله د جلال اباد ښار د یوه جامع جومات خطیب قاري اسماعیل مخې ته کېښوده هغه مثال راډیو ته وویل چې له ۳۹ شمېرې څخه بد ګڼل د ناپوهو خلکو کار دی.

« که دې ته نظر وکړو نو سړی په دې ګناهګار بړي هم، ځکه د الله تعالی په نومونو کې هم یو ***نهه دېرش*** دی. د نبي کریم «ص» په نومونو کې هم یو ***نهه دېرش*** راځي. د قرآن کریم په ایاتونو کې هم ***نهه دېرش*** ایات راځي. په حدیثونو، سورتونو او صحیفو کې هم ***نهه دېرش*** شمېرې راځي. دا یوه غلطه افواه ده. دا د خلکو د ذهنونو یو غلط تعبیر دی. په دې سړی ګناهګار بړي.»

یاده دې وي چې د تیر یوه کال راهیسې په کابل کې شخصي موټرو ته د نمبر پلیټ په ورکولو کې سر ته د ۳۹ شمېره راځي. خو د یوې ناتایید شوې سروې له مخې په جلال اباد کې

زرګونه داسې شخصي موټرې ولاړې دي چې ګمرکي محصول يې کړی خو د ۳۹ شمېرې له وجې ورته نمبر پلېټ نه اخلي